

FLANDERSDC

INSPIRING CREATIVITY

Kennispartner

the Autonomous Management School of
Ghent University and Katholieke Universiteit Leuven

ONDERZOEKSRAPPORT

DE CONTEXTUELE DETERMINANTEN VAN HET ONDERNEMERSCHAP IN VLAANDEREN

Reinout Buysse
Leo Sleuwaegen

Februari 2010

FLANDERS DISTRICT OF CREATIVITY

Flanders District of Creativity is de Vlaamse organisatie voor ondernemingscreativiteit, als vzw opgericht in 2004 door de Vlaamse regering. Ondernemingscreativiteit is geen doel op zich, maar een middel om Vlaanderen economisch gezond te houden en nieuwe jobs te creëren. Dankzij ondernemingscreativiteit vinden bedrijven nieuwe, innovatieve en creatievere antwoorden op hun huidige en toekomstige uitdagingen. Ze kunnen anticiperen op evoluties. Dat geeft hen een concurrentieel voordeel.

Flanders DC werkt op drie manieren aan meer ondernemingscreativiteit:

1. Internationale contacten en netwerking

Vlaanderen is niet de enige regio in de wereld die belang hecht aan ondernemingscreativiteit. Daarom vormt Flanders DC de poort naar andere regio's in de wereld die sterk zijn in ondernemingscreativiteit. Het Creativity World Forum is een jaarlijkse conferentie rond ondernemingscreativiteit. Het Forum brengt ondernemers, kenniswerkers en beleidsmensen van over de hele wereld samen. Zij laten zich inspireren door topsprekers en wisselen ideeën en ervaringen uit. Netwerking staat daarbij centraal. Om de 2 jaar wordt het Forum in Vlaanderen georganiseerd.

Concreet werkt Flanders DC samen met volgende regio's:

2. Sensibilisering rond ondernemingscreativiteit

Bedrijven overtuigen van het belang van ondernemingscreativiteit. Flanders DC reikt hen ook tools aan om meer ondernemingscreativiteit te realiseren. Zo lanceerde Flanders DC de “GPS voor ondernemingen”, een ideeëngeneratie-tool voor bedrijven om slim in te spelen op trends en ontwikkelingen, en zo sterker te concurreren. Flanders DC stond ook in voor de sensibiliseringscampagne voor het brede publiek rond creativiteit en innovatie ‘jij bent Flanders’ Future’, en werkte achter de schermen mee aan het zondagavond Tv-programma De Bedenkers op één.

3. Kennisontwikkeling en -verspreiding over ondernemingscreativiteit

Flanders DC brengt kennis rond ondernemingscreativiteit naar bedrijven en instellingen. Hiervoor heeft Flanders DC een kenniscentrum opgericht, samen met de Vlerick Leuven Gent Management School. De activiteiten van het Flanders DC Kenniscentrum zijn erop gericht de algemene kennis rond omzetting van creativiteit en innovatie in economische output binnen een internationale ondernemingsomgeving verder te verhogen. Het Flanders DC Kenniscentrum doet dit op een wetenschappelijke en professionele manier, in samenwerking met de stakeholders van Flanders DC.

Volgende projecten zijn reeds uitgevoerd binnen het Flanders DC Kenniscentrum:

- **De Vlaamse economie in 2015: Uitdagingen voor de toekomst**, Koen De Backer en Leo Sleuwaegen, September 2005
- **Ondernemingscreativiteit als motor van groei voor Vlaamse steden en Brussel**, Isabelle De Voldere, Eva Janssens en Jonas Onkelinx, November 2005
- **The Creative Economy: challenges and opportunities for the DC-regions**, Isabelle De Voldere, Eva Janssens, Jonas Onkelinx en Leo Sleuwaegen, April 2006
- **Spelers uit de televisiesector getuigen: een verkennende studie in de creatieve industrie**, Marc Buelens en Mieke Van De Woestyne, Juni 2006
- **Mobiliseren, dynamiseren en enthousiasmeren van onze toekomstige zilvervloot**, Thomas Dewilde, Annick Vlamincx, Ans De Vos en Dirk Buyens, Juni 2006
- **Development of a regional competitiveness index**, Harry Bowen, Wim Moesen en Leo Sleuwaegen, September 2006
- **Innovation outside the lab: strategic innovation as the alternative**, Marion Debruyne en Marie Schoovaerts, November 2006
- **De creatieve industrie in Vlaanderen**, Tine Maenhout, Isabelle De Voldere, Jonas Onkelinx en Leo Sleuwaegen, December 2006
- **Het innovatieproces in grote bedrijven en KMO's**, Geert Devos, Mieke Van De Woestyne en Herman Van den Broeck, Februari 2007
- **Creatief ondernemen in Vlaanderen**, Tine Maenhout, Jonas Onkelinx en Hans Crijns, Maart 2007
- **Hoe ondernemers in Vlaanderen opportuniteiten identificeren. Een rapport met tips en tools voor de ondernemer in de praktijk**, Eva Cools, Herman Van den Broeck, Sabine Vermeulen, Hans Crijns, Deva Rangarajan, Mei 2007
- **Networking in multinational manufacturing companies**, Ann Vereecke, Juli 2007
- **How entrepreneurial are our Flemish students**, Hans Crijns en Sabine Vermeulen, November 2007
- **Fashionate about Creativity**, Isabelle De Voldere, Tine Maenhout en Marion Debruyne, December 2007
- **Find the innovator. Identifying and understanding adopters of innovative consumer technologies in Flanders**, Marion De Bruyne en Bert Weijters, December 2007
- **De case Arteconomy**, Eva Cools, Herman Van den Broeck en Tine Maenhout, December 2007
- **Entrepreneurship and globalization**, Italo Colantone en Leo Sleuwaegen, December 2007
- **HR Tools als stimulans voor creativiteit bij uw werknemers**, Kristien Van Bruystegem, Vickie Decocker, Koen Dewettinck, Xavier Baeten, December 2007

- **Internationalization of SMEs**, Jonas Onkelinx, Leo Sleuwaegen, April 2008
- **HRM-uitdagingen voor groeiende ondernemingen**, Mieke Van De Woestyne, Kristien Van Bruystegem, Koen Dewettinck, Maart 2008
- **Sociaal Ondernemerschap in Vlaanderen**, Hans Crijns, Frank Verzele, Sabine Vermeulen, April 2008
- **Foreign direct investments. Trends and developments**, Frederik De Witte, Isabelle De Voldere, Leo Sleuwaegen, Juni 2008
- **How do new business models affect existing players in an industry**, Marion Debruyne, Bart Devoldere, Oktober 2008
- **De gezondheidszorg als complex adaptief systeem. Een ander perspectief op innovatie**, Paul Gemmel, Lieven De Raedt, November 2008
- **Downstream Competitive Advantage. The cognitive Basis of Competitive Advantage. How prototypicality structures and the cognitive processes of satisficing confer strategic benefits**, Niraj Dawar, Frank Goedertier, Februari 2009
- **Determinants of successful internationalization by SMEs in Flanders**, Jonas Onkelinx, Leo Sleuwaegen, Mei 2009
- **Het gebruik van Web 2.0 ter ondersteuning van open innovatie en collectieve creativiteit. Lessen uit theorie en praktijk in Vlaanderen**. Stijn Viaene, Steven De Hertogh, Len De Looze, Mei 2009
- **Foreign Direct Investments. Location choices across the value chain**, Frederik De Witte, Leo Sleuwaegen, Mei 2009
- **Prototypically Branded Innovations. Effect of the Typicality of a Brand on Consumer Adoption and Perceived Newness of Branded New Products**, Frank Goedertier, Juli 2009
- **Open innovation: The role of collective research centres in stimulating innovation in low tech SMEs**, André Spithoven, Mirjam Knockaert, Bart Clarysse, Juli 2009
- **From Creativity to Success: Barriers and Critical Success Factors in the Successful Implementation of Creative Ideas**, Inge De Clippeleer, Katleen De Stobbeleir, Koen Dewettinck, en Susan Ashford, Juli 2009
- **Improving social performance in supply chains: exploring practices and pathways to innovation**, Robert D. Klassen, Augustus 2009
- **The position of plants in Flanders within global manufacturing networks**, Ann Vereecke, Annelies Geerts, Juli 2009
- **Innovation In The Elderly Care Sector: At The Edge Of Chaos**, Katrien Verleye, Paul Gemmel, September 2009
- **Determinanten van het ondernemerschapsproces in Vlaanderen: een internationale vergelijking**, Roy Thurik, Olivier Tilleuil, Peter van der Zwan, September 2009
- **Developing a go-to-market strategy: Art Or Craft?**, Marion Debruyne en Febi Tedja Lestiani, November 2009

- **EFFECTO. Op weg naar effectief ondernemerschapsonderwijs in Vlaanderen**, Wouter Van den Berghe, Jan Lepoutre, Hans Crijns, Olivier Tilleuil, December 2009
- **Sustaining Competitive Advantage Through Product Innovation: How to achieve product leadership in service companies**, Kurt Verweire en Judith Escalier Revollo, December 2009
- **Vrouwelijk Ondernemerschap in Vlaanderen: Onontgonnen Creatief Potentieel**, Hans Crijns en Olivier Tilleuil, December 2009
- **The roles of business centres for networking**, André Spithoven en Mirjam Knockaert, December 2009
- **Innoveren in tijden van crisis: opportuniteit of managementregressie?**, Eva Cools, Jana Deprez, Stijn De Zutter, Annick Van Rossem, Marc Buelens, December 2009
- **The international expansion path of Bekaert, AB-Inbev and Belgacom**, Priscilla Boiardi en Leo Sleuwaegen, Februari 2010

Alle studies zijn gratis te downloaden via www.flandersdc.be of via de bibliotheek van de Vlerick Leuven Gent Management School (www.vlerick.be)

Naast deze onderzoeksprojecten, zijn volgende tools en opleidingen ontwikkeld:

- **Ondernemen.meerdan.ondernemen**, online leerplatform
- **Creativity Class** intensieve opleiding voor high-potentials
- **Flanders DC Fellows**, sprekende voorbeelden van ondernemingscreativiteit
- **Creativity Talks**, maandelijkse updates over de onderzoeksprojecten van het Flanders DC Kenniscentrum
- **Innovix**, online innovation management game
- **Flanders DC Academic Seminars**: onderzoeksseminaries over ondernemingscreativiteit en innovatie
- **TeamScan**, online tool
- **Web2.0 Readiness Scan**
- **HR Toolbox**

FLANDERS DC
FE **OWS**

0. INLEIDING.....	8
1. ONDERNEMERSCHAP IN VLAANDEREN EN BELGIË	10
1.1. Oprichting van nieuwe ondernemingen	10
2. CULTURELE, INSTITUTIONELE EN SOCIALE CONTEXT	11
2.1. Culturele context	11
2.1.1 Hofstede-dimensies	11
2.2. Institutionele context.....	19
2.2.1. Regels, eigendomsrecht en rechtssystemen	19
2.2.2. Efficiëntie van de regulering door de overheid.....	21
2.2.3. Oprichtingsprocedures en verwante regulering.....	22
2.2.4. Restricties op kapitaalstromen	23
2.2.5. De bredere institutionele context : “ease of doing business” indicator.....	24
2.2.6. De gebrekkige werking van instituties: Corruptie	24
2.2.7. Vakbonden en de werking van de arbeidsmarkt	25
2.3. Sociale context.....	27
2.3.1. Bevolkingsgroei.....	27
2.3.2. Migratie.....	27
2.3.3. Bevolkingsdichtheid	28
2.3.4. Opleidingsniveau en menselijk kapitaal.....	29
3. ECONOMISCHE CONTEXT	30
3.1. Ondernemerschap binnen het economische systeem	30
3.2. Economische determinanten	32
3.2.1. Ondernemingsdichtheid	32
3.2.2. Inkomen per capita	32
3.2.3. Belang van kleine ondernemingen.....	33
3.2.4. De openheid van de Vlaamse economie	33
3.2.5. Werkloosheid	34
4. POLITIEKE CONTEXT	35
4.1. Fiscaliteit	35
4.2. Publieke O&O-uitgaven	35
4.3. Effectiviteit van het ondernemersbeleid.....	36
5. BESLUIT: VLAANDEREN EN BELGIË IN VERGELIJKING MET DE REFERENTIELANDEN	38
6. REFERENTIES	45
7. BIJLAGE	49

GRAFIEKEN

Grafiek 1.	TEA-index Vlaanderen en referentielanden.....	10
Grafiek 2.	Hofstede-dimensies voor Vlaanderen en referentiegebieden.....	14
Grafiek 3.	PD en UA voor Vlaanderen en referentielanden.....	15
Grafiek 4.	'Individualism' voor Vlaanderen en referentiegebieden	16
Grafiek 5.	Dichtheid van vakbonden (OECD)	26
Grafiek 6.	Netto immigratieratio's (OECD)	28
Grafiek 7.	Ondernemingsdichtheid	32
Grafiek 8.	Werkloosheid (OECD).....	34
Grafiek 9.	O&O-uitgaven door de overheid als percentage van het BBP	36
Grafiek 10.	Besluit: Vlaanderen en België in vergelijking met de referentielanden	38

TABELLEN

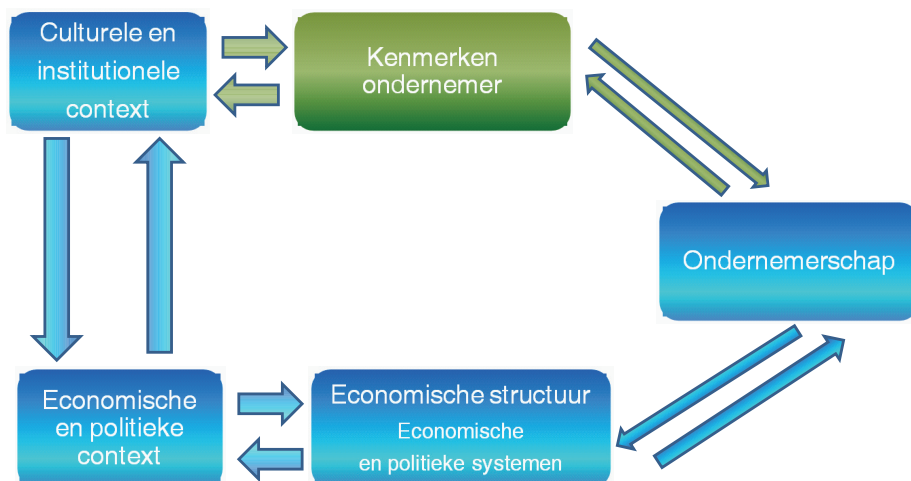
Tabel 1.	Hofstede-scores voor Vlaanderen en referentiegebieden	13
Tabel 2.	Ranglijst kwaliteit van instituties	20
Tabel 3.	Bescherming van het eigendomsrecht.....	20
Tabel 4.	Afdwinging van contracten	21
Tabel 5.	Lasten door overheidsregulering.....	22
Tabel 6.	Omgaan met bouw aanvragen	22
Tabel 7.	Kapitaalrestricties	23
Tabel 8.	'Ease of Doing Business' voor België en referentielanden	24
Tabel 9.	Afwezigheid corruptie.....	25
Tabel 10.	Efficiëntie arbeidsmarkt	26
Tabel 11.	Ranking belastingen.....	35
Tabel 12.	De Vlaams/Belgische context in vergelijking met Ierland	39
Tabel 13.	De Vlaams/Belgische context in vergelijking met Zweden.....	40
Tabel 14.	De Vlaams/Belgische context in vergelijking met de VS	41
Tabel 15.	Overzichtstabel op basis van World Bank (2009) en WEF (2009)	42
Overzichtstabel gebruikte studies		49

Vlaanderen presteert onvoldoende betreffende ondernemerschap. Het Flanders DC-rapport van Thurik, Tilleuil en Van der Zwan (2009) over de determinanten van het ondernemerschap laat zien dat Vlaanderen slecht scoort op het vlak van beginnend ondernemerschap. Deze constatering komt grotendeels voort uit onderzoek over de individuele kenmerken van ondernemers.

Fogel, Hawk, Morck en Yeung (2006) geven echter aan dat ondernemerschap niet alleen afhangt van de individuele kenmerken van ondernemers, maar ook van de bredere context waarbinnen het ondernemerschap zich voltrekt. Tot op heden is er evenwel geen comprehensieve studie uitgevoerd met betrekking tot de contextuele factoren die het ondernemerschap in een bepaalde regio beïnvloeden.

De literatuur over deze contextuele determinanten is heel ruim. Het overgrote deel van de auteurs die interesse hierin vertonen focust slechts op enkele determinanten. Dit rapport tracht alle belangrijke contextuele determinanten samen te brengen in een overzichtelijke beschrijving op het niveau van landen en regio's. Het einddoel van dit rapport bestaat uit een accurate beschrijving van de contextuele determinanten die een invloed uitoefenen op ondernemerschap in Vlaanderen. Een dergelijke contextuele beschrijving is complex omwille van de onderlinge relaties tussen de verschillende contextuele determinanten die een rol spelen bij ondernemerschap. Het onderzoek naar ondernemerschap bevat namelijk een grote variëteit aan invalshoeken. Niet alleen economen, maar ook psychologen en sociologen zijn geïnteresseerd in de oorzaken en implicaties van ondernemerschap. Aldrich en Martinez (2001) geven aan dat het ondernemerschapproces en de context (strategie en omgeving) voortdurend op elkaar inwerken in een dynamisch proces dat permanent in beweging is. Deze voortdurende wisselwerking tussen beide onderzoeksvoorwerpen zorgt voor complexiteit wat betreft het onderzoek naar de determinanten van het ondernemerschap.

Het onderstaande schema geeft een vereenvoudigd overzicht van de verschillende relaties tussen ondernemerschap en de determinanten. De groene elementen duiden op de studies van individuele kenmerken van ondernemers. Deze studies bekijken onder meer de motivatie en karakteristieken van ondernemers. De blauwe pijlen verwijzen naar de contextuele determinanten, die het onderzoeksvoorwerp vormen van dit rapport.

Het rapport is als volgt opgebouwd:

Het eerste hoofdstuk geeft een aantal cijfers over het ondernemerschap in Vlaanderen en België in vergelijking met referentielanden.

Het tweede hoofdstuk begint met een beschrijving van de relevante culturele factoren. In navolging van Hayton, George en Zahra (2002) veronderstelt dit rapport dat culturele factoren werken als een katalysator van ondernemerschap. Dit hoofdstuk laat zien dat de ondernemerschapscultuur in Vlaanderen problematisch is omwille van de antipathie wat betreft onbekende situaties. Het tweede hoofdstuk geeft tevens de resultaten weer van onderzoek naar institutionele (2.2) en sociale (2.3) determinanten. De beschrijving van deze institutionele en sociale determinanten gebeurt op basis van algemene bevindingen in de literatuur.

Het derde hoofdstuk geeft een overzicht van de resultaten betreffende belangrijke economische determinanten. Het hoofdstuk begint met een kort deel over de situering van ondernemerschap binnen het maatschappelijk-economisch systeem. Het vierde hoofdstuk analyseert de rol van de overheid met betrekking tot het stimuleren van ondernemerschap.

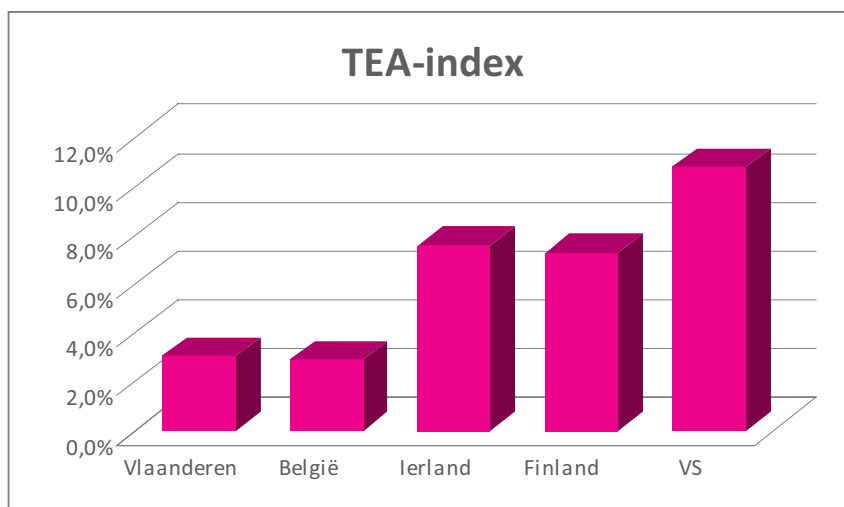
Het vijfde hoofdstuk besluit met een bespreking van de concrete situatie van Vlaanderen en België met betrekking tot de relevante contextuele variabelen, en maakt een vergelijking met Zweden en de VS als referentielanden. De keuze voor de landen is gemotiveerd door het verschil met Vlaanderen betreffende ondernemerschap. Het rapport gebruikt vaak cijfers voor België, omdat specifieke cijfers voor Vlaanderen niet steeds voorhanden zijn, of niet van toepassing zijn.

1.1 Oprichting van nieuwe ondernemingen

Het GEM-rapport 2008 van Lepoutre, Tilleuil, Meuleman en Crijns (2009) geeft aan dat Vlaanderen nog steeds te weinig startende ondernemingen vertoont. GEM maakt gebruik van een enquête om ondernemerschap te meten. Een maatstaf van de studie is de 'TEA-index', een meting van het aandeel individuen in de actieve bevolking dat betrokken is bij de opstart van een onderneming die niet ouder is dan 3,5 jaar. De TEA-index bedraagt 3,04% voor Vlaanderen. Het Europese gemiddelde ligt bijna dubbel zo hoog (5,85). Lepoutre et al. (2009) geven aan dat slechts 5,87% van de Vlamingen de verwachting heeft om op korte termijn een onderneming op te richten, tegenover 9,32% van de Europeanen. Het GEM-rapport duidt op een lage Vlaamse 'wenselijkheid' van ondernemerschap. Heel wat Vlamingen *willen* met andere woorden vasthouden aan het werknemerschap.

De minieme veranderingen van de GEM-cijfers over de jaren heen duiden op een persistent probleem. Na de lichte stijging in 2007, is België opnieuw gedaald tot net boven het niveau van 2006. België heeft in 2008 een TEA-index van 2,9, terwijl Finland (7,3) Ierland (7,6) en de VS (10,8) duidelijk hoger scoren¹ (GEM, 2009):

Grafiek 1. TEA-index Vlaanderen en referentielanden

De Eurobarometer geeft aan dat Zweden het meest ondernemende land is in de EU25. De ruime 'Entrepreneurial Activity Index' in dit laatstgenoemde rapport toont dat België onder het gemiddelde van de EU25 scoort.

¹ Het rapport gebruikt normaal Ierland, Zweden en de VS als referentielanden. Zweden wordt echter niet opgenomen in het GEM-onderzoek, waardoor hier wordt vergeleken met Finland.

2.1 Culturele context

In navolging van Hayton et al. (2002) definieert dit rapport 'cultuur' als een verzameling van gedeelde waarden, overtuigingen en verwachtingen wat betreft gedragingen. Deze waarden, overtuigingen en verwachtingen zijn grotendeels bepalend voor de vormen van de politieke, sociale en institutionele systemen. Het voorkomen van verschillende systemen wordt dan ook deels verklaard door het bestaan van verschillende culturen. Uiteraard zijn er ook belangrijke terugkoppelingen.

'Cultuur' is echter voortdurend in verandering. De dagelijkse ervaringen en belevingen van mensen zorgen immers voor voortdurende verschuivingen van waarden en verwachtingen. Het voorgaande betekent dan ook dat de gevormde politieke en sociale instituties op hun beurt invloed uitoefenen op onze waarden. Dit betekent dus dat cultuur niet alleen de vorm van de instituties meebepaalt, maar tevens verandert door de werking van deze instituties. De huidige financiële crisis is een duidelijk voorbeeld van veranderende waarden. De crisis heeft immers een grote ethische discussie over financiële risico's en transparantie op gang gebracht. Dergelijke verschuivingen vinden ook plaats bij ondernemerschap. Zo is het goed mogelijk dat recente succesverhalen van ondernemers zorgen voor nieuwe verwachtingen over het potentiële succes van ondernemerschap in een bepaald land.

Hierna volgt een overzicht van een aantal relevante studies over de relatie tussen ondernemerschap en cultuur. Conform met tal van andere studies, vormen de Hofstede-dimensies (Hofstede, 2001) het startpunt van dit overzicht. Andere, bredere studies worden aangehaald waar dit relevant blijkt te zijn.

| 11

2.1.1 Hofstede-dimensies

De studie van Geert Hofstede (2001) over cultuur op de werkvloer ligt aan de basis van een behoorlijk deel van het onderzoek over ondernemerschap en cultuur. Hofstede (2001) bestuurde ongeveer 117.000 vragenlijsten die werden ingevuld door werknemers van IBM gespreid over een groot aantal landen. Uit deze vragenlijsten leidde de auteur 4 culturele werkvloerdimensies af. Achteraf voegde de Nederlandse wetenschapper nog een dimensie toe, met betrekking tot de korte versus lange termijn oriëntatie in de besluitname. Een groot voordeel van de Hofstede-dimensies bestaat uit de bondige taxonomie van belangrijke culturele karakteristieken. Het kleine aantal dimensies verklaart heel wat gedragsvoorkeuren in bedrijfssituaties.

Dit onderdeel geeft eerst de definitie en voorbeelden van elke dimensie weer. Na de beschrijving van de dimensies worden de scores voor Vlaanderen, België en een aantal referentielanden bekeken. Deze vergelijking maakt het mogelijk om te achterhalen wat de relevante culturele eigenschappen zijn voor het Vlaamse ondernemerschap.

'Power Distance' (PD):

- Meet de macht of invloed van de overste X, zoals dit ervaren wordt door hiërarchisch ondergeschikte Y. De PD geeft de 'goedkeuring' of 'aanvaarding' van een ongelijke machtsverdeling weer.
- Voorbeeld hoge PD: "Hiërarchie staat voor (existentiële) ongelijkheid. Iedereen moet een plaats hebben in de wereld, maar die plaats moet in zekere zin duidelijk vastliggen."
- Voorbeeld lage PD: "Hiërarchie betekent ongelijkheid van rollen, maar dit is enkel zo voor het gemak en omdat het in bepaalde situaties beter is voor het management."

'Uncertainty Avoidance' (UA):

- Meet de nood aan regels om meer houvast te krijgen wat betreft de onzekerheden die de toekomst met zich meebrengt. 'Uncertainty' verwijst naar toekomstige gebeurtenissen die nieuw zijn of afwijken van het dagelijkse verwachtingspatroon. Een hoge UA wijst op de neiging om alles onder controle te hebben. In die zin zorgen (formele) regels over technologie, wetten of religie op korte termijn voor een bepaalde 'zekerheid'. UA komt echter niet overeen met risicotolerantie².
- Voorbeeld hoge UA: "Ik wil een contract dat zo volledig mogelijk is, zodat beide partijen alle informatie hebben" en "Ik blijf lang bij mijn huidige werkgever" en "Ik heb een voorkeur voor grote stabiele ondernemingen".
- Voorbeeld lage UA: "Ik heb eigenlijk geen contract nodig, want ik vertrouw erop dat alles (stilzwijgend) is afgesproken" en "Ik heb een voorkeur voor kleine ondernemingen die flexibel zijn" en "Ik heb meer ambitie en ben open tegenover mijn werkgever".

'Individualism':

- Meet de mate waarin individuen deel (willen) uitmaken van een groep.
- Voorbeeld hoge 'Individualism': "Mijn individuele beslissing is beter, dus ik start mijn eigen onderneming" en "Ik zoek vrijheid, flexibiliteit en uitdagingen" en "Ik heb geen extra respect of bewondering voor iemand met een hoge anciënniteit" en "Ik blijf niet heel mijn leven hetzelfde doen in hetzelfde bedrijf".
- Voorbeeld lage 'Individualism': "Groepsbeslissingen zijn beter, dus ik werk liever in een grote onderneming" en "Ik heb extra respect voor mensen die al lang in de onderneming werken".

'Masculinity' (vs. 'Femininity'):

- Meet het belang van takenverdeling tussen de geslachten voor een bepaald land.
- Voorbeeld hoge 'Masculinity': "Takenverdeling tussen man en vrouw is positief".
- Voorbeeld lage 'Masculinity': "Mannen en vrouwen zijn gelijk en moeten altijd evenveel verdienen als ze hetzelfde werk doen".

² Culturen met een hoge UA vermijden niet-concrete situaties: zij zullen bijvoorbeeld een confrontatie verkiezen boven een niet-confrontatie, om op die manier toch zekerheid te krijgen. Deze mensen zoeken voortdurend naar structuur in organisaties.

Long- Versus Short-Term Orientation (LTO vs. STO):

- Meet de mate waarin deugdzaamheid belangrijk is, zonder rekening te houden met 'algemene waarheden'. Landen met een hoge LTO vertonen een voorkeur voor zuinigheid en volharding. Een lage LTO (of een hoge STO) wijst op respect voor traditie, het vervullen van sociale verplichtingen en het vermijden van gezichtsverlies.
- Voorbeelden van hoge LTO: "We gaan voor winst op de lange termijn, door nu een netwerk en onze business uit te bouwen"
- Voorbeelden van lage LTO: "Resultaten zijn belangrijk vanaf de eerste dag"

2.1.1.1 Hofstede-scores voor Vlaanderen en referentiegebieden

Vlaanderen krijgt een score van 61 op PD, 97 op UA, 78 op 'Individualism' en 43 op 'Masculinity'. België staat op de 20^e plaats voor PD, een gedeelde 5^e plaats voor UA, een 8^e plaats voor 'Individualism' en een 22^e plaats voor 'Masculinity'. Dit wil zeggen dat vooral de UA hoog is voor België en Vlaanderen. De onderstaande tabel geeft een overzicht van Vlaanderen en de referentiegebieden

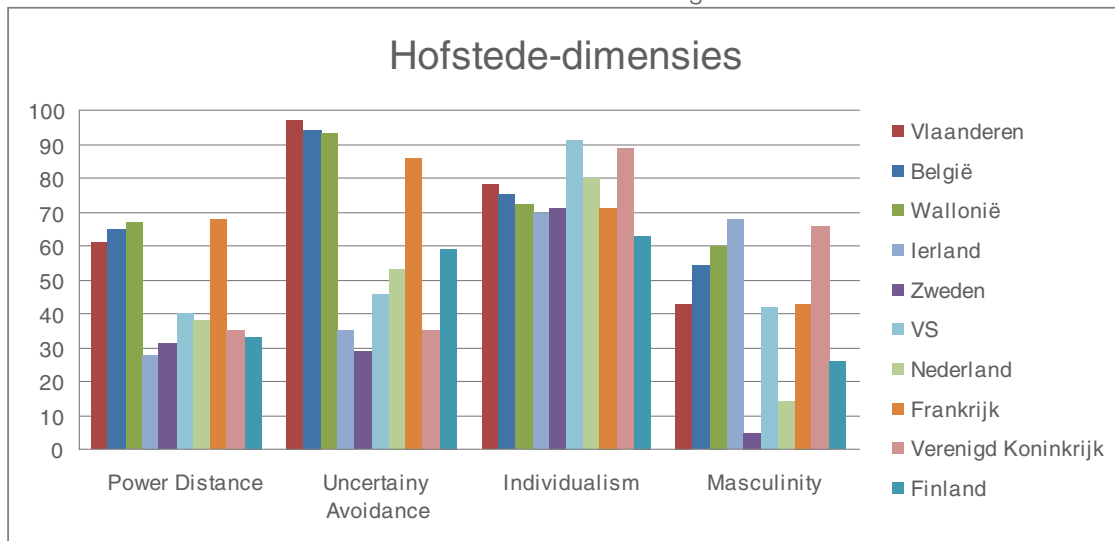
Tabel 1 Hofstede-scores voor Vlaanderen en referentiegebieden

	'Power Distance'	'Uncertainty Avoidance'	'Individualism'	'Masculinity'
Vlaanderen	61	97	78	43
België	65	94	75	54
Wallonië	67	93	72	60
Ierland	28	35	70	68
Zweden	31	29	71	5
VS	40	46	91	42
Nederland	38	53	80	14

Onderstaande grafiek geeft een overzicht van de Hofstede-scores voor Vlaanderen.

Twee scores vallen in het bijzonder op. Ten eerste blijkt de PD voor Vlaanderen bijna het dubbele van de referentielanden te zijn. Ten tweede krijgt Vlaanderen een heel hoge score voor UA, net als Frankrijk, zoals mag blijken uit grafiek 2. De scores geven aan dat Vlaanderen en Frankrijk gelijkaardig zijn op het vlak van cultuur. Grafiek 2 geeft een overzicht van de Hofstede-scores voor Vlaanderen, België, Wallonië en een aantal referentielanden:

Grafiek 2 Hofstede-dimensies voor Vlaanderen en referentiegebieden

2.1.1.2 Hofstede-scores en ondernemerschap

De volgende paragrafen behandelen verschillende onderzoeksresultaten over de vier Hofstede-dimensies. De bespreking van de onderzoeksresultaten bevat telkens de specifieke scores voor Vlaanderen en een aantal referentielanden.

'Power Distance'

Onderzoek heeft gemengde resultaten over de relatie ondernemerschap en PD opgeleverd. Shane (1992; 1993) toont aan dat er een negatieve relatie bestaat tussen innovatie en een hoge PD. Dit wil zeggen dat landen die een ongelijke machtsverdeling aanvaarden, minder innovatief zouden zijn. Met andere woorden, landen waarin een sterke hiërarchie niet wordt goedgekeurd innoveren meer. Shane (1992) kwam tot deze conclusie door 'Individualism' en PD met het aantal patenten per capita in 33 landen te vergelijken voor vier referentiejaar. Shane (1993) deed een nieuwe studie, waarin de vier dimensies onderzocht werden voor de 33 landen. Dit onderzoek bekijkt enkel de correlatie met de innovatie in 1975 en 1980. Het resultaat van dit onderzoek toont een positief verband met PD in 1975, maar dit verband is er niet voor 1980. Hetzelfde geldt voor 'Individualism'. Dit laat zien dat de relatie tussen specifieke culturele dimensies (cf. Hofstede, 2001) en innovatie niet stabiel is in de tijd.

Andere auteurs, zoals McGrath, MacMillan en Scheinberg (1992a) en Mueller en Thomas (2001) vinden een positief verband tussen een hoge score op PD en ondernemerschap. McGrath et al. (1992a) vergeleken ondernemers en professionals in 13 landen. De auteurs vinden dat ondernemers, ongeacht hun afkomst, hoger scoorden op PD.

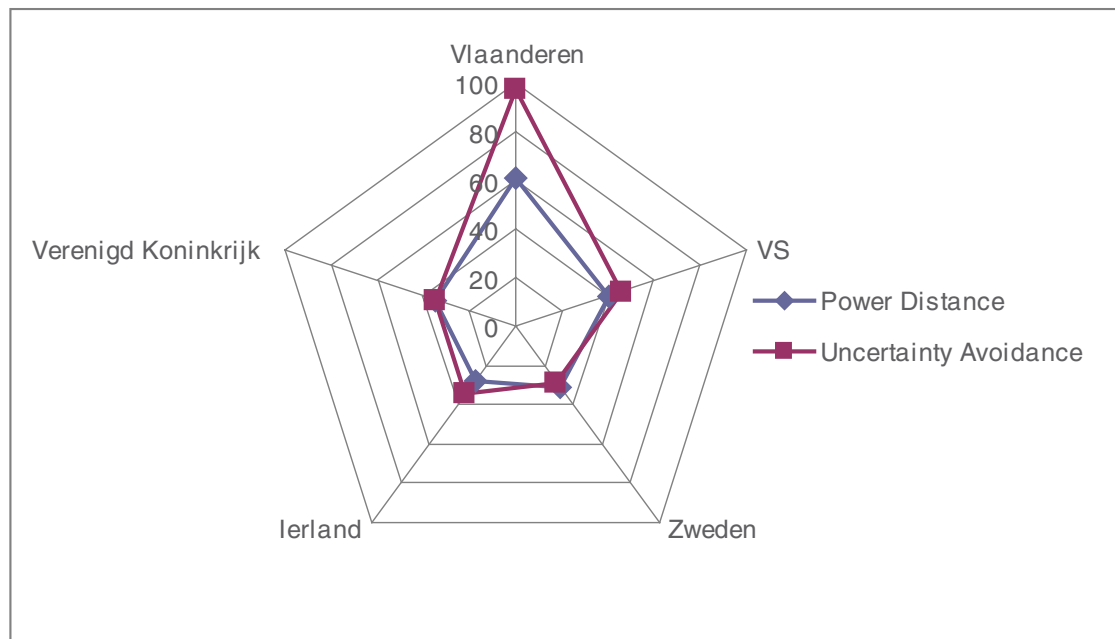
Vlaanderen krijgt een score van 61 voor PD. Uit de resultaten van andere landen blijkt dat Vlaanderen toch hoger scoort voor PD dan landen die hoog scoren op de TEA-index. Vlaanderen krijgt immers een hogere PD-score dan de Ierland, Zweden en de VS.

'Uncertainty Avoidance'

Shane (1993) vindt een negatief verband tussen UA en innovatie. Innovatie verloopt immers vlotter wanneer er sprake is van weinig bureaucratie. McGrath et al. (1992a) duiden op een negatief verband tussen UA en ondernemers. Mueller et al. (2001) bevestigen dit verband in een andere studie. Dit wil zeggen dat Vlaanderen, althans op het vlak van UA, zeer slecht scoort. De volgende grafiek brengt de scores voor PD en UA in kaart, waarbij de vergelijking wordt gemaakt met de referentielanden die hoog scoren op de TEA-index.

Vlaanderen krijgt een extreme score voor UA. Deze score is zelfs hoger voor Vlaanderen dan voor België. Vlamingen schuwen dus onbekende situaties die zich in de toekomst bevinden. In vergelijking met de referentielanden bedraagt de score voor Vlaanderen meer dan het dubbele van de score van de VS. Landen als Ierland en Zweden krijgen een score die ongeveer drie keer lager ligt dan de Vlaamse score.

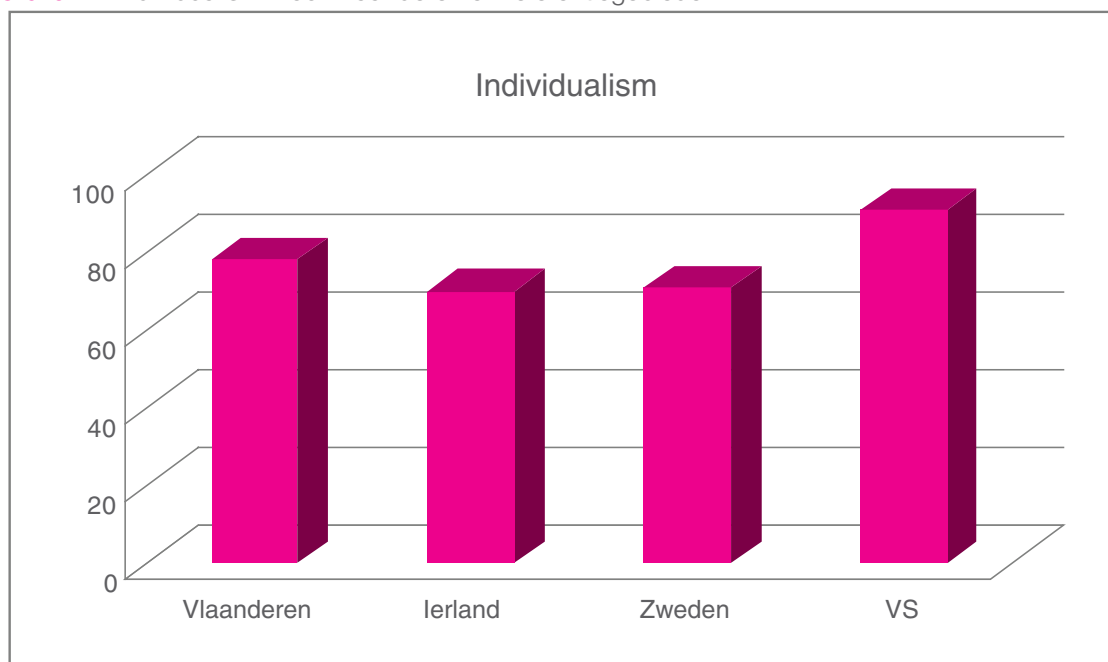
Grafiek 3 PD en UA voor Vlaanderen en referentielanden

'Individualism'

Shane (1992; 1993) toont aan dat innovatief ondernemerschap duidelijk in verband staat met 'Individualism'. Dit komt onder meer omdat landen met een hoge 'Individualism' score een voorkeur hebben voor kleine ondernemingen. Toch duidt de auteur aan dat het verband niet consistent is doorheen de tijd. McGrath et al. (1992a) bevestigen het positieve verband tussen ondernemerschap en Vlaanderen krijgt een behoorlijk hoge score voor 'Individualism'. Met een score van 78 heeft Vlaanderen een hogere score dan België. De VS staat met een score van 91 globaal op de eerste plaats. De score voor Ierland bedraagt 70. Zweden krijgt een iets hogere score van 71.

Grafiek 4 'Individualism' voor Vlaanderen en referentiegebieden

'Masculinity'

Individuele ondernemers vertonen een hogere graad van 'Masculinity' (McGrath et al., 1992a). Shane (1993) vindt geen significant verband tussen 'Masculinity' en het aantal patenten per capita.

Vlaanderen krijgt, globaal gezien, een gemiddelde score voor 'Masculinity'. De score van 43 is opvallend lager dan de score van Wallonië. In vergelijking met de referentielanden scoort Vlaanderen behoorlijk hoog. Zweden (5) scoort beduidend laag voor 'Masculinity', terwijl Ierland (68) een hoge score krijgt. De score van Vlaanderen ligt opvallend dicht bij de score van de VS (42).

2.1.1.3 Aanvullende resultaten wat betreft cultuur

Godsdienst en ondernemerschap

Fogel et al. (2006) geven aan dat autoritaire en hiërarchische maatschappijen geen lof tonen voor selfmade ondernemers, wat ondernemerschap ontmoedigt. Godsdienst blijkt hier ook een rol te spelen. De auteurs voeren een regressie-analyse uit met betrekking tot ondernemerschap en

instituten (cf. infra). Fogel et al. (2006) beschouwen de Rooms Katholieke kerk, net als de islam, als hiërarchische religie. De auteurs vinden een significant negatief verband tussen hiërarchische religies en ondernemerschap. Religies die meer gelijkheidsprincipes bevatten – zoals het protestantisme – worden sterker geassocieerd met ondernemerschap.

België is, net als Ierland, een Rooms katholiek land. Zweden heeft een duidelijke invloed ondervonden van de reformatie. Het grootste deel van de Zweedse inwoners is protestants. Ook de VS kent een meerderheid protestanten.

Inglehart-Welzel Cultural Map of the World

Didero, Gareis, Marques en Ratzke (2008) verwijzen naar de 'Inglehart-Welzel Cultural Map of the World' als mogelijke determinant voor ondernemerschap. Hoewel het proces van economische en sociale ontwikkeling zou leiden tot culturele convergentie in moderne culturen, bestaat er toch mogelijk een link met ondernemerschap. De culturele kaart van Inglehart en Welzel houdt rekening met alle grote domeinen die mensen aangaan. De meting neemt dus waarden op die betrekking hebben op godsdienst, politieke en economische factoren, etc. Deze waarden worden vervolgens verwerkt binnen twee dimensies: 1) traditioneel/seculier – rationeel en 2) overleving/zelfexpressie. Zelfexpressie lijkt volgens eigen vergelijkingen de belangrijkste indicator voor ondernemerschap te zijn, omwille van het feit dat alle landen die hoog scoren op zelfexpressie tevens relatief goed scoren voor ondernemerschap. België blijkt volgens deze meting minder 'zelfexpressief' dan ondernemende landen zoals Ierland, Zweden en de VS.

I 17

Creativiteit en diversiteit

Lee, Florida en Acs (2004) onderzoeken de invloed van creativiteit en diversiteit op het ondernemerschap in regio's. De auteurs geven meteen toe dat creativiteit en diversiteit moeilijk te definiëren zijn. Dit heeft tot gevolg dat beide kenmerken moeilijk te meten zijn. Toch zijn creativiteit en diversiteit meer fundamenteel dan bijvoorbeeld belastingen, menselijk kapitaal, risicodragend kapitaal, etc. Lee et al. (2004) meten creativiteit op basis van de 'Bohemian Index'. Dit is een maatstaf voor het aandeel van artistieke creatievelingen in een regio. De auteurs menen dat dit aandeel van de bevolking invloed uitoefent op ondernemerschap. Ze gebruiken data over auteurs, designers, muzikanten, etc. voor de concrete invulling van de maatstaf.

Om diversiteit te meten maken de auteurs gebruik van twee maatstaven. De eerste maatstaf is de 'Melting Pot Index'. Deze index betreft het aandeel van de populatie dat in het buitenland is geboren. Omdat heel wat buitenlanders geen of weinig middelen en netwerken hebben, zijn buitenlanders vaker ondernemers dan niet-buitenlanders. De auteurs geven aan dat buitenlanders bovendien nieuwe ideeën en culturen met zich meebrengen, wat een regio verrijkt en nieuwe opportuniteiten biedt. De tweede maatstaf is de 'Diversity (of 'Gay') Index', die kijkt naar de bredere diversiteit van een regio. De maatstaf is gebaseerd op het aantal ongehuwde mannelijke homoseksuele koppels. De auteurs menen dat een dergelijke maatstaf de openheid of tolerantie van een regio voorstelt. Regio's met veel openheid zouden lagere barrières voor mensen met een verschillende achtergrond vertonen.

De auteurs maken een onderscheid tussen dichtbevolkte gebieden en de gebieden buiten de grote steden. Voor de dichtbevolkte grote steden vinden de auteurs een verband tussen ondernemerschap

en creativiteit, zoals gemeten door de 'Bohemian Index'. Er is een behoorlijk positief verband met de 'Diversity Index' en een eerder matig verband met de 'Melting Pot Index'. Dit kan waarschijnlijk verklaard worden door het feit dat een groot deel van de immigranten laag geschoold zijn. Een andere verklaring kan gevonden worden door de relatie tussen immigranten en de bevolkingsgroei in steden. De patronen zijn anders voor de productie-industrie.

De tolerantie-index is behoorlijk hoog in België. Een gelijkaardige hoge tolerantie kan gevonden worden in Zweden.

Dynamiek van de Hofstede-dimensies en andere studies

McGrath, MacMillan, Yang en Tsai (1992b) bekijken de verschillen tussen Chinese, Taiwanese en Amerikaanse ondernemers. De auteurs gaan na waar en wanneer cultuur 'standhoudt' ondanks ideologie afkomstig van instituties. Op basis van een vergelijking van antwoorden onderzoeken McGrath et al. (1992b) de mate waarin ideologie cultuur kan veranderen of beïnvloeden. De resultaten van de analyse wijzen op de waarden die op korte termijn (vb. 50 jaar) kunnen veranderen door politieke en sociale acties. De auteurs vinden dat collectivistische (vs. individualistische) dimensies moeilijk weg te werken zijn. Vermits Vlaanderen een hoge score krijgt voor 'Individualism', is dit in dit verband geen probleempunt. 'Individualism' lijkt immers positief verbonden te zijn met ondernemerschap (cf. supra). 'Power Distance' blijkt meer flexibel te zijn, in die zin dat een bepaalde ideologie of politieke visie veranderingen met zich mee kan brengen op het vlak van PD. De situatie voor UA is complex.

Implicaties

Het voorgaande overzicht wijst op het belang van de 'PD' en 'UA' culturele aspecten voor het Vlaamse ondernemerschap, of het gebrek eraan. Dimensies zoals UA en PD blijken evenwel flexibel en beïnvloedbaar te zijn, en bovendien sterk te verschillen tussen individuen.

McGrath et al. (1992a) vergeleek ondernemers en werknemers in 13 landen. De auteurs vonden dat ondernemers steeds hoger scoorden op PD, 'Individualism' en 'Masculinity'. De scores op UA zijn steeds lager voor ondernemers. Dit betekent echter niet dat de nationale verschillen irrelevant zijn, omdat de nationale cultuur steeds een versterkend effect met zich mee kan brengen.

Het is duidelijk dat de Hofstede dimensies geen volledige verklaring kunnen geven voor alle internationale verschillen in ondernemerschap. Mueller et al. (2001) wijzen bijvoorbeeld op het belang van ondernemerschapsonderwijs. Deze vorm van onderwijs geeft inwoners van een land niet alleen de technische vaardigheden (boekhoudkundige technieken, marketing, etc.), maar helpt individuen tevens bij het verkrijgen van meer zelfvertrouwen, creativiteit en ruimdenkendheid. Het is dus aangewezen om ook andere contextuele factoren in beeld te brengen.

Het volgende deel behandelt de institutionele context. De culturele waarden uit het eerste deel van dit hoofdstuk spelen een rol bij de ontwikkeling van de institutionele determinanten en vice versa. Deze institutionele determinanten hebben een directer effect op ondernemerschap. Terwijl de culturele determinanten een katalysator vormen voor ondernemerschap, spelen de institutionele contexten een causale rol bij de ontwikkeling van een positief ondernemerschapsklimaat (Hayton et al., 2002). De instituties reflecteren uiteraard de culturele waarden van een land. De meer specifieke institutionele en sociale variabelen kunnen mogelijk een duidelijker beeld schetsen van de contextuele determinanten voor ondernemerschap.

2.2 Institutionele context

De cultuur van een land heeft duidelijk invloed op de vorm en de werking van instituties. Omgekeerd heeft de vorm en de werking van instituties een invloed op de cultuur van een land, net als op de werking van de economie (cf. infra). Instituties spelen een belangrijke rol binnen de samenleving. Baumol (1990) duidt in deze context op het feit dat instituties in grote mate de payoff van keuzes in verband met ondernemerschap bepalen.

Fogel et al. (2006) geven aan dat goedwerkende instituties een positieve invloed uitoefenen op ondernemerschap. Er zijn verschillende institutionele factoren die het ondernemerschap beïnvloeden. De eerste ruimere studie over institutionele determinanten is een onderzoek van Fogel et al. (2006). De auteurs gebruiken de Amadeus-databank van Bureau van Dijk. Deze data bevat informatie over ondernemingen in 34 landen. De auteurs kijken naar de zuivere oprichting van ondernemingen en de jobcreatie door ondernemerschap. Fogel et al. (2006) voeren telkens een regressie uit voor elke individuele institutionele determinant. GDP per capita (voor 1996) wordt gebruikt als controle. De poging van de auteurs om een ruimer inzicht te verwerven met betrekking tot de relatie tussen ondernemerschap en determinanten, levert heel interessante resultaten op, die in wat volgt worden voorgesteld. Een tweede belangrijke studie betreft een onderzoek van Desai, Gompers en Lerner (2003). Dit onderzoek is gelijkaardig aan de studie van Fogel et al. (2006). Desai et al. (2003) maken eveneens gebruik van Amadeus-data (voor 1997 en 1998), om de ondernemerschapdynamiek op landniveau te onderzoeken. Desai et al. (2003) proberen tevens de situatie van West-Europa te vergelijken met Oost- en Centraal Europa. Een derde studie komt van Bowen en de Clercq (2008). Deze auteurs toetsen de invloed van institutionele determinanten op ondernemerschap met data over 44 landen voor de driejarige periode van 2002 tot 2004. De auteurs gebruiken GEM en data van het Wereld Economisch Forum (WEF).

Hierna zullen de resultaten van deze studies gekoppeld worden aan de belangrijkste bevindingen inzake de institutionele omgeving van Vlaanderen en België en in vergelijking gebracht worden met de gekozen referentielanden.

2.2.1 Regels, eigendomsrecht en rechtssystemen

Fogel et al. (2006) vinden een significant positief effect tussen ondernemerschap en de inachtneming van de rechtsorde. De auteurs concluderen dat ondernemerschap stijgt als er veel respect is voor de rechtsorde. Ondernemerschap neemt tevens toe als het eigendomsrecht goed wordt gerespecteerd. De auteurs vinden tevens een positief significant verband tussen ondernemerschap en een eerlijke en effectieve regering. Inefficiënte juridische systemen doen ondernemerschap afnemen. De auteurs geven dus aan dat institutionele factoren die eigendomsrecht beschermen en een toename van het vertrouwen bij transacties verzekeren ondernemerschap doen toenemen. Ondernemers investeren immers veel tijd en geld, om in de onzekere toekomst potentiële voordelen te bekomen. Indien er geen vertrouwen bestaat, wordt ondernemerschap enorm risicovol.

In dezelfde zin onderzoeken Bowen et al. (2008) hoe de allocatie van inspanningen op het vlak van ondernemerschap in een land wordt beïnvloed door de institutionele omgeving van het land. Bowen et al. (2008) gaan ervan uit dat de oprichting van groeiondernemingen geassocieerd is met

de institutionele omgeving waarin ondernemers zich bevinden. De auteurs duiden op het feit dat de kans op groeiondernemingen positief gerelateerd is aan de regelgevende bescherming in een land (cf. infra).

Desai et al. (2003) maken gebruik van een 'Fairness index'. Deze index houdt rekening met de eerlijke en rechtvaardige behandeling van individuen. De 'Fairness index' oefent een significant en positief effect uit op het ondernemerschap in Oost- en Centraal Europa. De index is echter niet significant en zelfs negatief gerelateerd aan ondernemerschap in West Europa. De stelling dat de rol van instituties afhangt van de ontwikkelingsfase van een land of regio wordt bevestigd door Desai et al. (2003). Deze auteurs merken op dat politieke, juridische en regelgevende institutionele structuren veel belangrijker zijn voor ondernemerschap in Oost- en Centraal Europa, in vergelijking met West Europa.

Tot slot vinden Fogel et al. (2006) dat landen met een Burgerlijk Wetboek dat gebaseerd is op het Franse Code Civil minder ondernemerschap vertonen. Een dergelijke vaststelling is negatief voor Vlaanderen en België.

Het WEF (2009) zet België op de 24^e plaats wereldwijd wat betreft de kwaliteit van instituties. Deze ranglijst is gebaseerd op verschillende subindicatoren, zoals het (intellectueel) eigendomsrecht en de onafhankelijkheid en efficiëntie van rechtbanken. Ierland staat in 2009 op de 19^e plaats wereldwijd. Zweden scoort duidelijk uitmuntend op het vlak van institutionele kwaliteit, met een 2^e plaats op de ranglijst. De VS staat lager op de ranking, met een globale 34^e plaats.

Tabel 2. Ranglijst kwaliteit van instituties (WEF, ranking van 133 landen; 1 = beste prestatie, 133 = slechtste)

Zweden	2
Ierland	19
België	24
VS	34

Een van de subindicatoren waarop de vorige ranking gebaseerd is betreft het eigendomsrecht van landen. Het WEF (2009) zet België op de 23^e plaats wereldwijd, hetgeen een behoorlijk negatieve positie is ten opzichte van de referentielanden. Ierland krijgt tevens een matige plaats op de ranglijst. Ierland staat op de 15^e plaats wereldwijd, terwijl Zweden met een 5^e plaats meteen een duidelijke troef kan laten zien. De VS krijgt pas de 30^e plaats wereldwijd.

Tabel 3. Bescherming van het eigendomsrecht (WEF, ranking van 133 landen; 1 = beste prestatie, 133 = slechtste)

Zweden	5
Ierland	15
België	23
VS	30

Een andere subindicator heeft betrekking op het intellectueel eigendomsrecht. België krijgt op dit vlak de 22^e plaats op 133 landen. Ierland scoort opnieuw matig (16^e plaats wereldwijd), terwijl Zweden (2^e plaats wereldwijd) het nog beter doet dan bij de algemene bescherming van het eigendomsrecht. De VS (19^e plaats wereldwijd) krijgt een betere plaats op de ranglijst voor het intellectueel eigendomsrecht dan voor het eigendomsrecht in de VS.

België scoort matig wat betreft het vertrouwen in politici (40^e plaats op 133 landen). De onafhankelijkheid van rechtbanken (25^e plaats op 133 landen) is behoorlijk goed, terwijl België een eerder lage score krijgt voor de efficiëntie bij de regeling van geschillen (48^e plaats op de ranglijst). De data van het WEF (2009) wijzen voor Zweden op een heel hoog vertrouwen in politici (6^e plaats op de ranglijst), onafhankelijkheid van rechtbanken (2^e plaats op de ranglijst) en de efficiëntie bij de regeling van geschillen (3^e plaats op de ranglijst).

Het Doing Business 2010 rapport van de World Bank (2009) geeft aan dat de afdwinging van een contract gemiddeld 505 dagen duurt in België. Volgens het rapport bedraagt de kostprijs van een aanklacht 16,6% van het geclaimde bedrag. België staat hierdoor op de 21^e plaats op 183 landen voor het afdwingen van contracten. België scoort hier beter dan Ierland (37^e plaats op 183 landen) en Zweden (51^e plaats op 183 landen). De VS (8^e plaats op 183 landen) doet het beter op deze determinant, met slechts 300 dagen en 14,4% kosten ten opzichte van het geclaimde bedrag, ondanks een hoger aantal procedures.

Tabel 4. Afdwinging van contracten (World Bank, ranking van 183 landen; 1 = beste prestatie, 183= slechtste)

VS	8
België	21
Ierland	37
Zweden	51

De Index Economic Freedom (2009) geeft een behoorlijk positief beeld voor de institutionele context van België. Het rapport van België wijst op een efficiënte regelgevende omgeving. De Index Economic Freedom (2009) duidt ook op een goede bescherming van het eigendomsrecht. Het rapport vermeldt echter wel de trage werking van het juridische apparaat. Ierland krijgt tevens een positief rapport, net als Zweden en de VS.

2.2.2. Efficiëntie van de regulering door de overheid

Fogel et al. (2006) geven aan dat ondernemerschap tevens toeneemt wanneer reguleringen meer 'business-friendly' zijn, minder lasten met zich meebrengen en wanneer reguleringen het marktmechanisme niet belemmeren. De auteurs vinden ook hier significante positieve verbanden tussen ondernemerschap en de onderzochte determinanten. Quota's zijn een voorbeeld van verstoringen van het marktmechanisme. Corruptie is een andere determinant die de werking van de vrije markt kan belemmeren (cf. sociale determinanten).

België krijgt van het WEF (2009) een zeer slechte plaats op de ranglijst wat betreft de lasten die overheidsregulering (112^e plaats wereldwijd) met zich meebrengt. Ierland (74^e plaats wereldwijd), de VS (53^e plaats wereldwijd) en vooral Zweden (19^e plaats wereldwijd) scoren beter. Dit wil zeggen dat overheidsregulering minder lasten veroorzaakt voor ondernemers in de referentielanden.

Tabel 5. Lasten door overheidsregulering (WEF, ranking van 133 landen; 1 = beste prestatie, 133 = slechtste)

Zweden	19
VS	53
Ierland	74
België	112

2.2.3. Oprichtingsprocedures en verwante regulering

Alfaro en Charlton (2006) vinden dat de regulering van de oprichting van ondernemingen (vb. aantal dagen om onderneming op te richten) negatief geassocieerd is met ondernemerschapactiviteiten. Desai et al. (2003) vinden geen significant effect van oprichtingsprocedures voor het ondernemerschap in West-Europa. Het aantal oprichtingsprocedures heeft echter wel een significant positief effect op ondernemerschap in Oost- en Centraal Europa.

De verschillen tussen België en de referentielanden zijn niet echt groot of veelbetekenend. Het WEF (2009) geeft aan dat het aantal oprichtingsprocedures (4 procedures) en de vereiste tijd om een onderneming op te richten (4 dagen) laag liggen in België. België doet het hier beter dan de referentielanden. De World Bank (2009) geeft op dit vlak echter meer duiding. Het aantal procedures en de benodigde tijd voor de start van een onderneming ligt volgens de World Bank (2009) inderdaad laag in België. De kostprijs (als % van het inkomen per capita) en het minimum vereiste kapitaal (als % van inkomen per capita) liggen echter wel hoog in België. De World Bank (2009) geeft aan dat de kostprijs van de oprichting van een onderneming 5,3% van het inkomen per capita bedraagt. Dit is veel hoger dan in de referentielanden. De kostprijs is 0,7% in de VS, 0,6% in Zweden en 0,3% in Ierland.

De data met betrekking tot de omgang met bouw aanvragen geven een ander beeld op ondernemerschap in België. België krijgt pas de 46^e plaats op 183 landen. Dit is duidelijk lager dan de referentielanden:

Tabel 6. Omgaan met bouw aanvragen (World Bank, ranking van 183 landen; 1 = beste prestatie, 183 = slechtste)

Zweden	10
VS	25
Ierland	30
België	46

De oorzaak van deze eerder lage score kan gevonden worden in het aantal dagen om een bouw aanvraag succesvol af te ronden. Ierland krijgt de 30^e plaats wereldwijd, omwille van hetzelfde probleem. De VS staat op de 25^e plaats wereldwijd, omwille van het hoge aantal procedures bij bouw aanvragen. Toch is het aantal dagen duidelijk lager. Volgens de World Bank (2009) duurt het gemiddeld slechts 40 dagen vooraleer een bouw aanvraag succesvol wordt afgerond. Zweden krijgt, ondanks de hoge kostprijs van bouw aanvragen, toch een 19^e plaats op 183 landen toegewezen.

Een gelijkaardige bevinding komt voort uit het de cijfers van de World Bank (2009) met betrekking tot de registratie van eigendom. België komt hiervoor op de 167^e plaats te staan (op 183 landen). Zowel het aantal procedures (7), de tijd (79 dagen), als de kost (12 % van de waarde van de eigendom) zijn veel hoger dan in de referentielanden. Ierland doet het ook niet goed (79^e plaats op 183 landen), terwijl Zweden (20^e plaats op 183 landen) en de VS (12^e plaats op 183 landen) beter scoren.

Het voorgaande laat zien dat ondanks het beperkt aantal procedures, ondernemers toch geconfronteerd kunnen worden met behoorlijke lasten. Ondanks een vlot verloop van de aanvraag van een specifiek statuut van ondernemer (vb. BVBA, NV, etc.), blijkt de concretisering (vb. bouw van een fabriek) veel moeilijker in België.

2.2.4. Restricties op kapitaalstromen

I 23

Fogel et al. (2006) geven aan dat er minder ondernemerschap is wanneer er veel restricties zijn op kapitaalstromen uit het buitenland. Alfaro et al. (2006) vinden dat een hogere controle op kapitaal geassocieerd is met grotere ondernemingen, lagere scheefheid ('skewness') van de grootte van ondernemingen en minder oprichtingen van ondernemingen. De auteurs gebruiken regressies om het verband tussen internationale financiële integratie en ondernemerschap te onderzoeken. Alfaro et al. (2006) vinden tevens dat ondernemingen gemiddeld ouder zijn in minder geïntegreerde financiële economieën. Meer specifiek vinden de auteurs een duidelijke negatieve relatie tussen ondernemerschap en restricties op de mobiliteit van kapitaal. De auteurs geven hier ook aan dat België weinig regelgevende restricties vertoont (IMF) op het vlak van globale financiële integratie. Bowen et al. (2008) vinden geen relatie tussen ondernemerschap en beschikbaarheid van financieel kapitaal.

De cijfers van WEF (2009) geven aan dat België eerder goed scoort op deze kapitaalrestricties (32^e plaats op 133 landen). België krijgt een slechtere plaats dan Ierland (21^e plaats op 133 landen) en Zweden (8^e plaats op 133 landen). De VS (54^e plaats op 133 landen) scoort slechter op dit vlak. België krijgt echter een matige algemene score wat betreft kredietverlening.

Tabel 7. Kapitaalrestricties (WEF, ranking van 133 landen; 1 = beste prestatie, 133 = slechtste)

Zweden	8
Ierland	21
België	32
VS	54

Meer algemeen, met betrekking tot de beschikbaarheid van kapitaal zet het WEF (2009) België op de 50^e plaats wereldwijd voor lokale financiering, de 24^e plaats voor het gemak om leningen te krijgen en 29^e plaats op 133 landen voor de aanwezigheid van risicokapitaal. Ierland krijgt slechtere scores op deze indicatoren, net als de VS. Zweden, daarentegen, krijgt heel goede scores van het WEF (2009), hoewel de scores van Doing Business (2009) duidelijk lager zijn voor Zweden. De VS en Ierland krijgen betere punten van de World Bank (2009) op het vlak van kredietverlening. De World Bank (2009) zet Zweden op de 71^e plaats (op 183 landen). België doet het hier beter, met een 43^e plaats op 183 landen. Ierland en de VS scoren echter duidelijk beter, met respectievelijk de 15^e en de 4^e plaats op de ranglijst van 183 landen.

2.2.5. De bredere institutionele context : “ease of doing business” indicator

Het Doing Business 2010 rapport van de World Bank (2009) bevat tevens belangrijke informatie over de bredere ondernemerschapomgeving van landen. De belangrijkste samenvattende indicator van het Doing Business rapport is de ‘Ease of doing business’. Deze indicator is gebaseerd op verschillende subindicatoren, zoals fiscaliteit (hierop keren we uitgebreid op terug bij de politieke omgeving) en de bescherming van investeerders in 183 landen. België krijgt van de World Bank (2009) wereldwijd de 22^e plaats wat betreft het gemak om zaken te doen. Zweden (18^e plaats wereldwijd), Ierland (7^e plaats wereldwijd) en de VS (4^e plaats wereldwijd) krijgen een betere evaluatie van de World Bank (2009).

Tabel 8. ‘Ease of Doing Business’ voor België en referentielanden (World Bank, ranking van 183 landen; 1 = beste prestatie, 183 = slechtste prestatie).

VS	4
Ierland	7
Zweden	18
België	22

2.2.6. De gebrekkige werking van instituties: Corruptie

Bowen et al. (2008) vinden een negatieve relatie tussen ondernemerschap en corruptie. Deze auteurs vinden tevens een negatieve relatie tussen ondernemerschap en wantrouwen in ambtenaren. De controlevariabele is BBP per capita. In navolging van Baumol (1990) duiden de auteurs op het feit dat instituties invloed kunnen uitoefenen op de pay-offs en de doorslaggevende factoren van individuen in een bepaald land. Instituties kunnen in die zin individuen beïnvloeden door de pay-offs van ondernemerschap te verhogen.

De Index Economic Freedom (2009) geeft België een score van 71 op 100 voor de afwezigheid van corruptie. België komt hierdoor op de 21^e plaats op 179 landen. Dit gegeven komt van Transparency International Corruption Perceptions Index van 2007. Ierland krijgt een score van 75, wat het land op de 17^e plaats zet (op 179 landen). De VS krijgt een score van 72, wat het land op de 20^e plaats

brengt. Zweden krijgt een uitstekende score van 92, waardoor het Scandinavische land op de 4^e plaats komt te staan.

Tabel 9. Afwezigheid corruptie (IEF, ranking van 179 landen; 1 = beste prestatie, 179 = slechtste)

Zweden	4
Ierland	17
VS	20
België	21

2.2.7. Vakbonden en de werking van de arbeidsmarkt

Het onderzoek van Kanninen en Leppämäki (2009) bekijkt de invloed van vakbonden op ondernemerschap. De auteurs vinden dat een toename van de macht van vakbonden zorgt voor extra risico's verbonden met het ondernemerschap. Een grote macht van vakbonden vermindert aldus het ondernemerschap. De auteurs vinden dat onzekerheid over de toekomstige economische toestand, gecombineerd met een grote macht van vakbonden, negatief is voor ondernemerschap. De auteurs vergelijken de invloed van vakbonden met extra belastingen voor startende ondernemingen.

Zij merken op dat de meeste collectieve arbeidsovereenkomsten een hogere prijs van arbeid met zich meebrengen voor ondernemingen. Meer specifiek geven de auteurs aan: "When wage bargaining is collective and ignores the cost of setting up a firm, it tends to increase the firms' inability to recoup the sunk cost of entry, i.e., increase the failure risk" (Kanninen & Leppämäki, 2009 : 293). De auteurs geven tevens aan dat de strategische interactie tussen de ondernemers en de vakbonden beïnvloed wordt door de sociale zekerheid van een land. De sociale zekerheid beschermt de werklozen, waardoor de prikkel van vakbonden om toe te geven tot loonmoderatie wordt verlaagd. Bovendien behoort de uitbetaling van werkloosheid soms tot de taken van vakbonden in sommige landen, hetgeen de prikkel verder verlaagt. Dit alles resulteert normaliter in een hoger marktloon, met een hogere werkloosheid tot gevolg. Het hogere loon daarentegen zorgt voor een verandering van de opportuniteitskost bij (talentvolle) individuen. Minder mensen kiezen hierdoor voor ondernemerschap, omdat het loon dat ze kunnen krijgen bij een bestaande onderneming hoger ligt. Bijgevolg hebben individuen minder prikkels om ondernemer te worden. Meer specifiek geven de auteurs aan:

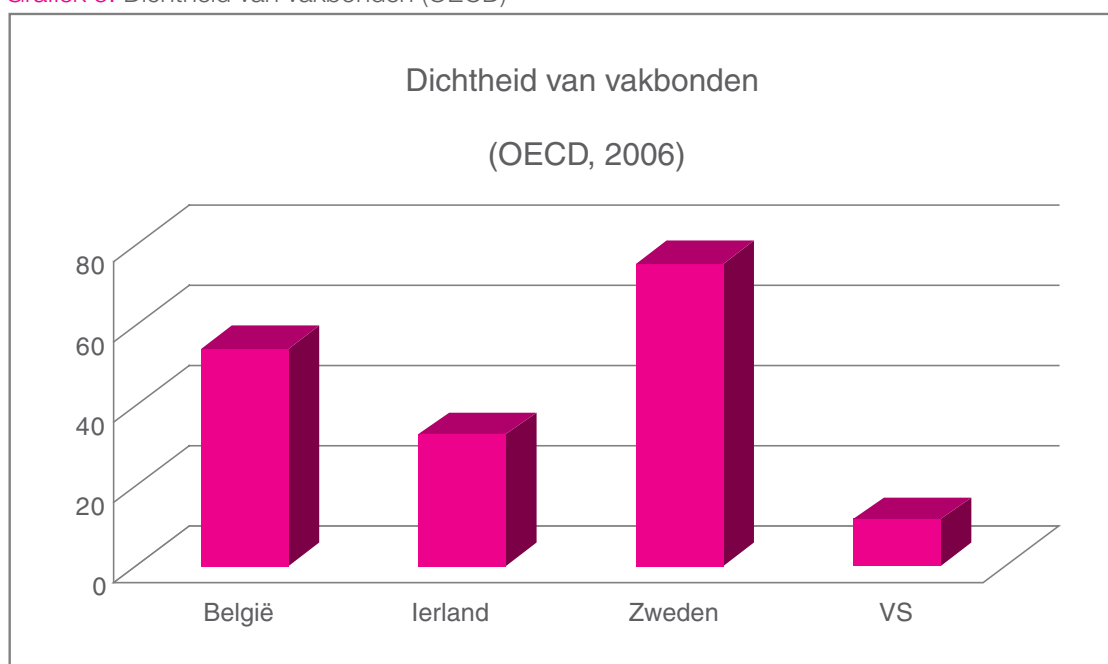
"What is the intuition for the result? In an unionized economy, any potential entrepreneur is assumed to be forward-looking, anticipating the strategic bargaining position in the post-entry stage. By pushing up the wage rate, the union tends to enhance incentives for individuals to abstain from entrepreneurship entering the labour market instead. The increased risk faced by an entrepreneur arises from reduced risk sharing with labour. On the other hand, higher union wages tend to decrease the probability of finding a job, thereby having a counter effect, i.e., pushing people to entrepreneurship. Our proposition proves that it is the negative effect that dominates at the outset." (Kanninen & Leppämäki, 2009 : 299)

Een artikel van Parker (1997) duidt in dit verband op de relatie tussen risico en ondernemerschap. De auteur gebruikt een 'general equilibrium model' waarin er een onverzekerbaar risico bestaat, zowel

in de betaalde sector (werknemers), als in de ondernemerssector. Wanneer individuen een keuze moeten maken tussen beide opties heeft het risico duidelijk een invloed op de keuze van individuen. In die zin duiden de auteurs op het feit dat wanneer ondernemerschap minder risicovol is, individuen sneller zullen kiezen voor deze optie.

OECD meet voor België een vakbondsdichtheid³ van 54,1 in 2006. Ierland (32,6) en de VS (11,5) kennen een lagere vakbondsdichtheid. Zweden (75,1) daarentegen heeft een heel hoge vakbondsdichtheid. Dit moet evenwel in het licht gezien worden van een efficiëntere werking van de arbeidsmarkt in het laatstgenoemde land.

Grafiek 5. Dichtheid van vakbonden (OECD)

Het WEF (2009) zet in haar rapport van 2009 – 2010 België op de 44^e plaats op 133 landen wat betreft de efficiëntie en de goede werking van de arbeidsmarkt. Alle andere landen krijgen een betere plaats op de ranglijst. Ierland staat op de 22^e plaats, Zweden op de 19^e plaats en de VS op de 3^e plaats.

Tabel 10. Efficiëntie arbeidsmarkt (WEF, ranking van 133 landen; 1 = beste prestatie, 133 = slechtste)

VS	3
Zweden	19
Ierland	22
België	44

³ De berekening is gebaseerd op het aandeel van de werkbevolking dat aangesloten is bij een vakbond, naast een aantal extra berekeningen gebaseerd op extra enquêtes en administratieve data.

2.3. Sociale context

2.3.1. Bevolkingsgroei

Reynolds, Storey en Westhead (1994) vinden een significant positief verband tussen ondernemerschap en de groei van de bevolking. De auteurs vinden dat ondernemerschap toeneemt bij een toename van de vraag. Bevolkingsgroei zorgt – net als een toename van het inkomen – voor een grotere vraag, met een stijging van het ondernemerschap tot gevolg. Een hoger BBP zorgt voor meer mogelijkheden wat betreft consumptie. Armington en Acs (2002) en Lee et al. (2004) komen tot dezelfde conclusie. Lee et al. (2004) geven aan dat bevolkingsgroei het sterkste verband heeft met ondernemerschap. Deze auteurs vinden dat de toename van de bevolking tevens belangrijker is dan de grootte van de regio. Volgens Lee et al. (2004) is de grootte van de populatie slechts matig verbonden met ondernemerschap.

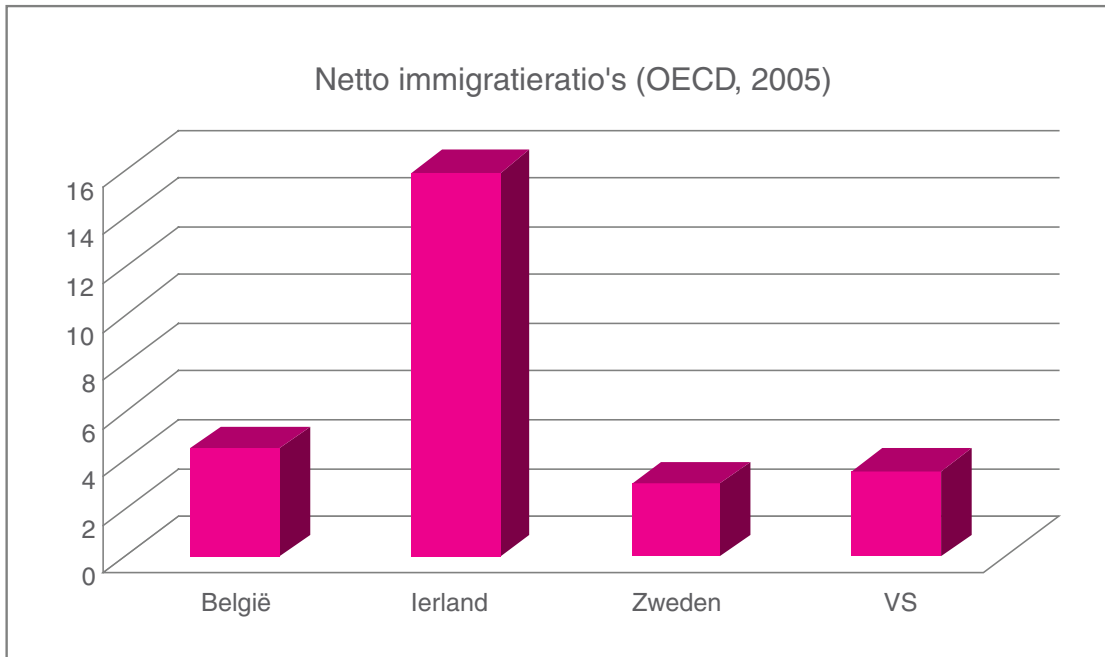
Cijfers van het OECD geven aan dat de bevolkingsgroei van België (in 2007), net als de bevolkingsgroei van Zweden, 0,74 bedraagt. Een dergelijk cijfer duidt op een eerder negatieve situatie voor België/Vlaanderen. Ierland scoort goed (2,34), terwijl de VS (0,96) iets betere groeicijfers kan voorleggen.

2.3.2. Migratie

Hart, Acs en Tracy (2009) onderzochten het verband tussen immigratie en succesvolle hoogtechnologische ondernemingen, die verantwoordelijk zijn voor een groot deel van de jobcreatie. Deze jobcreatie is een direct gevolg van de positieve externaliteiten die voortkomen uit ondernemerschap. Hart et al. (2009) gebruiken de 'Corporate Research Board' van de American Corporate Statistical Library (ACSL). De ASCL is een enorm uitgebreide databank over Amerikaanse ondernemingen. De ASCL maakt longitudinale studies mogelijk op het vlak van de locaties van ondernemingen en de eigenaars ervan. De auteurs vinden dat 16% van de 1.257 succesvolle ondernemingen ten minste één buitenlander in het oprichtende team bevat. De migratie-indicator is tevens gerelateerd aan het 'push'- en 'pull'-ondernemerschap. Volgens dezelfde studie komt 'push'-ondernemerschap (ondernemerschap uit noodzaak) vaak voor bij laaggeschoolde migranten, terwijl 'pull'-ondernemerschap (ondernemerschap uit opportuniteit) vooral voorkomt bij hooggeschoolde migranten.

De netto immigratieratio van België bedroeg 4,45 in 2005 (OECD). Dit wil zeggen dat er per 1000 inwoners ongeveer 5 buitenlanders immigreerden. De cijfers van de OECD tonen een licht stijgende trend voor België. Ierland kent een hoge en stijgende immigratieratio. De netto immigratieratio bedraagt bijvoorbeeld 15,87 in 2005. De immigratieratio's van Zweden en de VS zijn lager voor 2005. Zweden kende een ratio van 2,99 terwijl de VS een immigratieratio van 3,56 had in 2005. Zweden ondervindt een duidelijke stijging van de immigratie. In 2007 bedroeg de migratieratio 5,90. De VS daarentegen ondervindt een lichte daling van de immigratie. Het volgende overzicht toont de immigratieratio's van België en de referentielanden voor 2005:

Grafiek 6. Netto immigratieratio's (OECD)

Het aandeel immigranten binnen de Belgische bevolking bedroeg 12,07% in 2005. Ongeveer 35% laaggeschoolde migranten zijn tewerkgesteld, terwijl 73% van de hooggeschoolde migranten waren tewerkgesteld in 2006. De situatie van Ierland is gelijkaardig, hoewel het land een sterkere immigratiestijging doormaakt. Ongeveer 12,75% van de Ierse inwoners in 2005 is geboren in het buitenland. De tewerkstellingscijfers liggen wel duidelijk hoger. Bijna 50% van de laaggeschoolde immigranten vond werk in 2006. Dit cijfer loopt op tot meer dan 80% van de hooggeschoolde immigranten. Zweden kent een gelijkaardig aandeel van inwoners geboren in het buitenland. In 2005 bedroeg de immigratiepopulatie 12,37%. De tewerkstelling van immigranten ligt ook hoger in Zweden. Bijna 50% laaggeschoolde en bijna 75% hooggeschoolde immigranten waren tewerkgesteld in 2006. De VS kent tevens een gelijkaardig aandeel van inwoners geboren in het buitenland onder de bevolking. 12,94% van de populatie is geboren in het buitenland (2005). 62% van de laaggeschoolde en 79% van de hooggeschoolde immigranten was tewerkgesteld in 2006.

2.3.3. Bevolkingsdichtheid

Reynoldset al. (1994) vinden een positief verband met urbanisatie/agglomeratie. De bevolkingsdichtheid zorgt dus voor positieve effecten op ondernemerschap, waarschijnlijk omwille van de kleinere afstand tot klanten, leveranciers en kapitaal, net als de andere cluster effecten. De agglomeratie-effecten (regionale externaliteiten) kunnen voortkomen uit vraageffecten, zoals bevolkingstoename, regionale spillovers, zoals kenmerken van de arbeidsmarkt. Hier is een duidelijke link met de grootte van de populatie en bevolkingsdichtheid. Dergelijke agglomeratie-effecten kunnen ook te maken hebben met de groei van het inkomen. Informatie spillovers zijn hier ook aan gerelateerd. Hetzelfde geldt voor R&D spillovers en aanwezigheid van hoogopgeleide mensen binnen een cluster (cf. sociale determinanten).

2.3.4. Opleidingsniveau en menselijk kapitaal

Blanchflower en Oswald (2007) gebruiken een dataset met betrekking tot bijna drie miljoen mensen gespreid over verschillende landen. Gebruik makend van een kwalitatief respons model, vonden de auteurs dat de kans op ondernemerschap van individuen boven de 25 toeneemt met het opleidingsniveau. De auteurs vinden evenwel dat het opleidingsniveau van jongeren negatief verbonden is met ondernemerschap op jonge leeftijd. Het verschil tussen jongeren en ouderen is echter minder markant in de VS, in vergelijking met het VK en Canada.

Lee et al. (2004) duiden tevens op het verband tussen ondernemerschap en menselijk kapitaal, wat volgens de auteur nauw verbonden is met de 'Diversity Index' (cf. cultuur). Wanneer de variabele voor menselijk kapitaal wordt weggelaten, stijgt de significantie van de 'Diversity Index', hetgeen wijst op een duidelijke relatie tussen diversiteit en bekwaamheid. De auteurs geven ook aan dat hoogopgeleide individuen meer kans hebben om een snelgroeiende onderneming op te starten. Armington et al. (2002) vinden dat laagopgeleiden ook positief gerelateerd zijn voor ondernemerschap, met uitzondering voor de sector van de dienstverlening.

Fogel et al. (2006) geven aan dat basisonderwijs zeer belangrijk is voor het ondernemerschap. Dit zorgt ervoor dat jonge latente ondernemers op latere leeftijd gemakkelijker opportuniteiten verzilveren.

België scoort heel goed wat betreft onderwijs. België krijgt in de WEF-ranking (2009) de 2^e plaats op 133 landen wat betreft de kwaliteit van de basisopleiding. Ierland (9^e plaats wereldwijd), Zweden (18^e plaats wereldwijd) en de VS (30^e plaats wereldwijd) scoren minder goed. De algemene kwaliteit van het hoger onderwijs en training is heel goed. België krijgt hiervoor de 8^e plaats in de WEF-ranking van 2009. Zweden (3^e plaats wereldwijd) en de VS (7^e plaats wereldwijd) krijgen een betere plaats op de ranglijst. Ierland (20^e plaats wereldwijd) krijgt dan weer een minder goede plaats op de ranglijst.

Lepoutre et al. (2009) benadrukken dat het ondernemerschapsonderwijs een zeer positieve invloed op ondernemerschap heeft. Ondernemersopleidingen leiden tot een beter gepercipieerd menselijk kapitaal, betere attitudes, en prospectief ondernemerschap. Lepoutre et al. (2009) geven aan dat Vlaanderen hoog scoort voor ondernemersonderwijs. 38% van de Vlaamse ondervraagde beroepsbevolking gaf aan dat ze ooit een ondernemersopleiding hebben gevolgd. Dit is opvallend genoeg boven het Europese gemiddelde.

Dit hoofdstuk bekijkt de bevindingen op het vlak van economische determinanten van ondernemerschap. Het eerste deel van dit hoofdstuk bespreekt het belang van ondernemerschap binnen het economische systeem. Ondernemerschap is een van de belangrijke creatieve processen voor de verandering van economische systemen. Het hoofdstuk behandelt vervolgens verschillende belangrijke economische determinanten. De verbanden tussen economische determinanten en ondernemerschap worden telkens kort besproken. De tekst tracht voor elk verband kort na te gaan wat de gevolgen zijn voor Vlaanderen en België.

3.1. Ondernemerschap binnen het economische systeem

Ondernemerschap betreft niet enkel het nemen van nieuwe initiatieven in de economische sfeer, maar is veel ruimer, en omvat bijvoorbeeld het sociale ondernemerschap, gericht op maatschappelijk waardevolle projecten die niet louter economisch zijn. In dit rapport beperken we ons evenwel tot het economisch gerichte ondernemerschap. De rol van het ondernemerschap in de economie is belangrijk omwille van verschillende redenen. Hoffmann (2007) geeft bijvoorbeeld aan dat 20 tot 40% van de stijging van de arbeidsproductiviteit kan verklaard worden door de oprichting en stopzetting van ondernemingen. Kirchhoff et al. (2007) vinden een significant positief verband tussen economische groei en de oprichting van nieuwe ondernemingen. Volgens Wennekers en Thurik zijn de vernieuwingen die voortkomen uit innovatie en de oprichting van bedrijven zijn, samen met de extra druk op bestaande bedrijven, de belangrijkste elementen die het verband tussen ondernemerschap en economische groei verklaren (Wennekers en Thurik, 1999: 34).

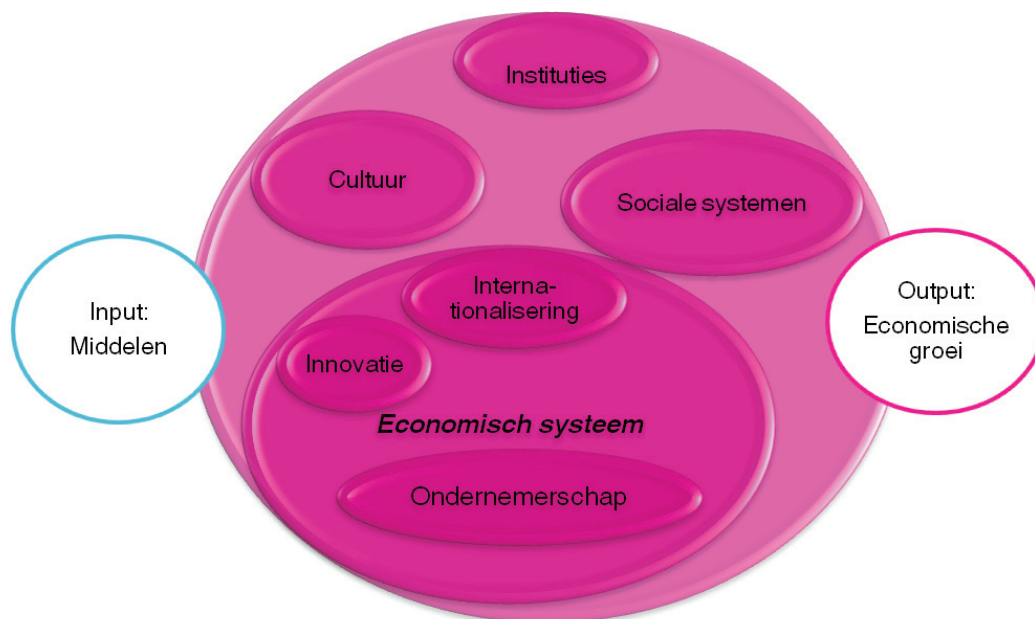
Kirchhoff et al. (2007) duiden in deze context op het vermogen van kleine innovatieve ondernemingen om multiplicatieve effecten te genereren. De auteurs wijzen op het feit dat innovatie (vb. uitvinding verwerkt in nieuw product) leidt tot de oprichting van nieuwe ondernemingen. Deze ondernemingen zorgen in eerste instantie voor werkgelegenheid binnen de nieuwe ondernemingen. De nieuwe ondernemingen hebben echter ook ondersteunende diensten nodig, hetgeen in tweede instantie zorgt voor extra werkgelegenheid buiten de nieuwe ondernemingen. Een regio met verschillende innovatieve ondernemingen ondervindt na verloop van tijd een tekort aan hooggeschoolde werknemers. De regio heeft dus behoefte aan immigratie van hooggeschoolde werknemers. De bevolkingstoename die voortkomt uit deze immigratie zorgt opnieuw voor een grotere vraag naar producten en diensten. De toename van de vraag biedt meer mogelijkheden tot productdifferentiatie, wat uiteindelijk resulteert in nieuwe innovatiemogelijkheden en nieuw ondernemerschap.

Reynolds et al. (1994) geven echter aan dat dit verband tussen het opstarten van nieuwe ondernemingen en de economische groei niet altijd even duidelijk naar voren komt in de academische literatuur. Zij benadrukken dat de oprichting van nieuwe bedrijven een vereiste is voor economische groei, maar geen garantie of zekerheid geeft wat betreft economische groei. Een analyse voor de VS heeft getoond dat regio's die een grote economische bloei vertonen, bijna altijd een hogere graad van ondernemerschap vertonen. Het omgekeerde hoeft volgens de auteurs echter niet waar te zijn. Een hogere graad van ondernemerschap zorgt niet de facto voor economische bloei. Reynolds et al. (1994) merken op dat:

“High firm birth rates may be, then, a necessary but not sufficient condition for regional economic growth. If such a relationship exists more broadly across other countries, it offers some justification for policies to raise new firm formation rates on the grounds that this may lead ultimately to greater regional prosperity. Whilst no one would argue that new firms are responsible for all job growth, all innovation, all new career options or all regional prosperity, their intimate involvement in these four positive features suggest they are a major source of a better economic life for many.” (Reynolds et al., 1994 : 126)

De impact en de rol van het ondernemersproces verschilt van regio tot regio. Elk land of regio bevindt zich immers in een bepaalde fase, waarbij een overkoepelend maatschappelijk economisch systeem zorgt voor een optimale allocatie van de middelen. Het systeem bestaat uit een verzameling van elementen die elk bepaalde eigenschappen hebben die via relaties tussen deze elementen is gestructureerd. De opsomming van deze relaties is de structuur van het systeem. Een systeem verandert door een aantal creatieve processen. Ondernemerschap is een van de creatieve processen die het systeem van een regio dynamisch maakt. De creatieve processen zoals ondernemerschap zorgen voor de evolutie van het systeem van een land. Naast ondernemerschap zijn innovatie en internationalisering tevens belangrijke creatieve processen voor de economische systemen in landen.

De creatieve processen zijn echter zelf afhankelijk van de relaties tussen de elementen. Ondernemerschap is (als creatief proces) dus tevens afhankelijk van de verschillende elementen in het bredere maatschappelijk -economisch systeem. Ondernemerschap is zoals eerder aangegeven afhankelijk van cultuur en de werking van de instituties. In die zin heeft Vlaanderen een ander systeem dan Ierland, Zweden en de VS. In wat volgt zullen we daarom enkel de nadruk leggen op enkele belangrijke elementen uit het economische systeem die vrij algemeen over de landen heen een invloed uitoefenen op het ondernemerschap.

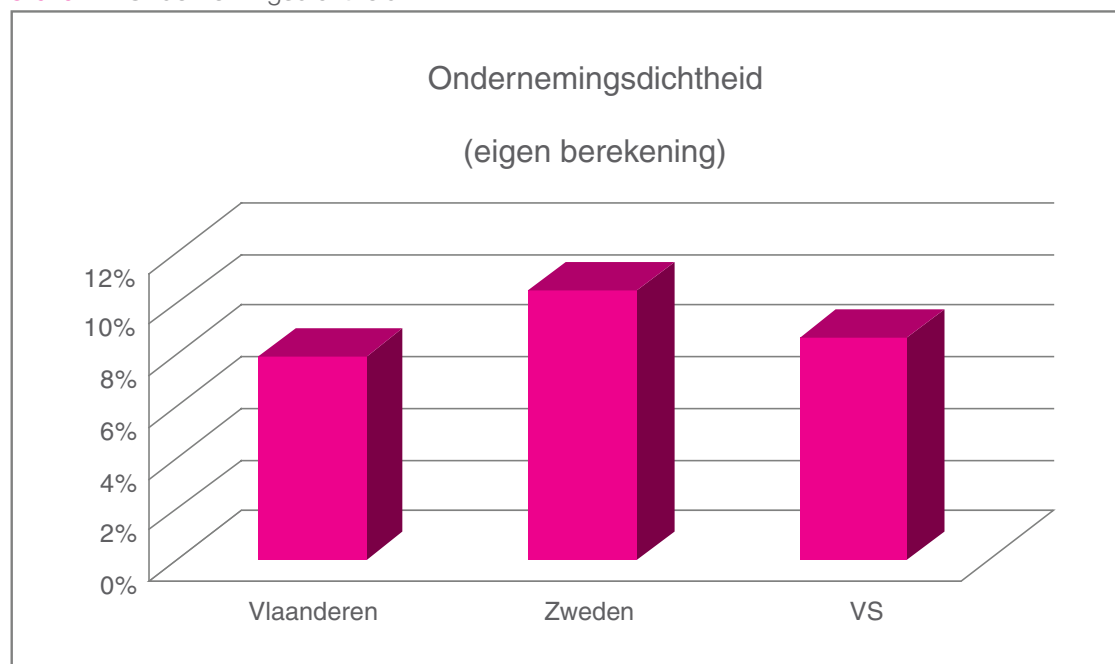
3.2. Economische determinanten

3.2.1. Ondernemingsdichtheid

Een eerste verband betreft de relatie tussen ondernemerschap en ondernemingsdichtheid. Ondernemingsdichtheid blijkt immers een enorm sterk verband te hebben met ondernemerschap. Lee et al. (2004) vinden een statistisch significant verband met ondernemerschap. De ondernemingsdichtheid wordt gemeten door het aantal private ondernemingen te delen door de totale bevolking van een regio. Armington et al. (2002) vinden eveneens een significant positief verband tussen ondernemerschap en ondernemingsdichtheid. De auteurs beschouwen dit verband zelfs als de sterkst verklarende determinant voor ondernemerschap.

De ondernemingsdichtheid van België bedraagt 7,59%. De ondernemingsdichtheid voor Vlaanderen bedraagt 7,91%⁴. Vlaanderen en België scoren matig, gezien de hogere cijfers van Zweden en de VS. Zweden heeft in 2008 een ondernemingsdichtheid van 10,48%⁵. De ondernemingsdichtheid van de VS bedraagt 8,67% voor 2004⁶.

Grafiek 7. Ondernemingsdichtheid

3.2.2. Inkomen per capita

De relatie tussen ondernemerschap en de welvaart van een regio, gemeten via het inkomen per capita is niet eenduidig. Shane (1993) vindt een positief verband tussen innovatie en het inkomen per capita. Dit verband is volgens de auteur belangrijker dan het verband met industriële structuur (cf. infra). De reden hiervoor is dat rijkere landen een grotere vraag hebben naar innovatie,

⁴ Op basis van cijfers Unizo en statbel.fgov.

⁵ Statistics Sweden

⁶ US Census Bureau

onder meer omwille van de vraag naar nieuwe en gedifferentieerde consumentengoederen. Dit heeft opnieuw een duidelijke relatie met ondernemerschap, omdat productdifferentiatie en innovatie opportuniteiten bieden voor ondernemers. Alfaro et al. (2006) vinden een positieve en significante relatie tussen ondernemerschap en het Bruto Binnenlands Product per capita. Een gelijkaardig significant positief verband wordt gevonden met BBP groei.

Lee et al. (2004) vinden echter een eerder matig verband tussen ondernemerschap en de groei van het inkomen. Reynolds et al. (1994) vinden geen significant verband met het persoonlijke inkomen. Bowen et al. (2008) vinden een statistisch significant negatief verband tussen het BBP per capita van 44 landen en ondernemerschap. Landen die een hoog GDP per capita hebben, zouden dus minder ondernemend zijn. Mitchell et al. (2009) vinden eveneens een negatief verband tussen inkomen en de oprichting van ondernemingen. Meer specifiek vinden de auteurs minder ondernemerschap in rijkere staten van de VS.

Volgens cijfers van het OECD bedroeg het BBP per capita voor België \$35.382 in 2007. Dit is lager dan het BBP per capita van de referentielanden. Ierland (\$45.026), Zweden (\$36.603) en de VS (\$45.488) scoren beter wat betreft het BBP.

3.2.3. Belang van kleine ondernemingen

I 33

Reynolds et al. (1994) vinden een positief significant verband tussen ondernemerschap en de aanwezigheid van kleine ondernemingen. Armington et al. (2002) vinden een gelijkaardige relatie. De auteurs duiden tevens op een negatieve relatie tussen ondernemerschap en de grootte van bestaande ondernemingen. De studie van Shane (1993) wijst tevens op een verband tussen innovatie en industriële structuur. Fogel et al. (2006) geven aan dat het aantal dominante bedrijven in een land invloed uitoefent op ondernemerschap. De auteurs vinden tevens dat er meer ondernemerschap aanwezig is in landen met gediversifieerde industriële economieën. Armington et al. (2002) geven aan dat rijkere regio's die al verregaande herstructureringen hebben doorgevoerd (en dus meer dienstensectoren bevatten) meer ondernemerschap vertonen.

De werkgelegenheid in industriële ondernemingen met minder dan 10 werknemers als percentage van de totale industriële werkgelegenheid (OECD, 2005) bedraagt 7,09% voor België. Dit is meer dan het aandeel in de VS (5,67%) en Ierland (3,65%). Het aandeel van de ondernemingen met 10 tot 19 werknemers in de industrie bedraagt 6,65%, wat een iets hoger aandeel is dan de situatie in de referentielanden. Het aandeel van industriële werkgelegenheid voor ondernemingen met 50 tot 249 werknemers is beduidend (5%) hoger in Ierland in vergelijking met België.

3.2.4. De openheid van de Vlaamse economie

Een bijzonderheid van de Vlaamse economie betreft haar grote openheid in termen van internationale handel en internationale investeringen. De Backer en Sleuwaegen (2003) vonden op korte termijn sterke "crowding-out" effecten van buitenlandse investeringen op het ondernemerschap in België. Op

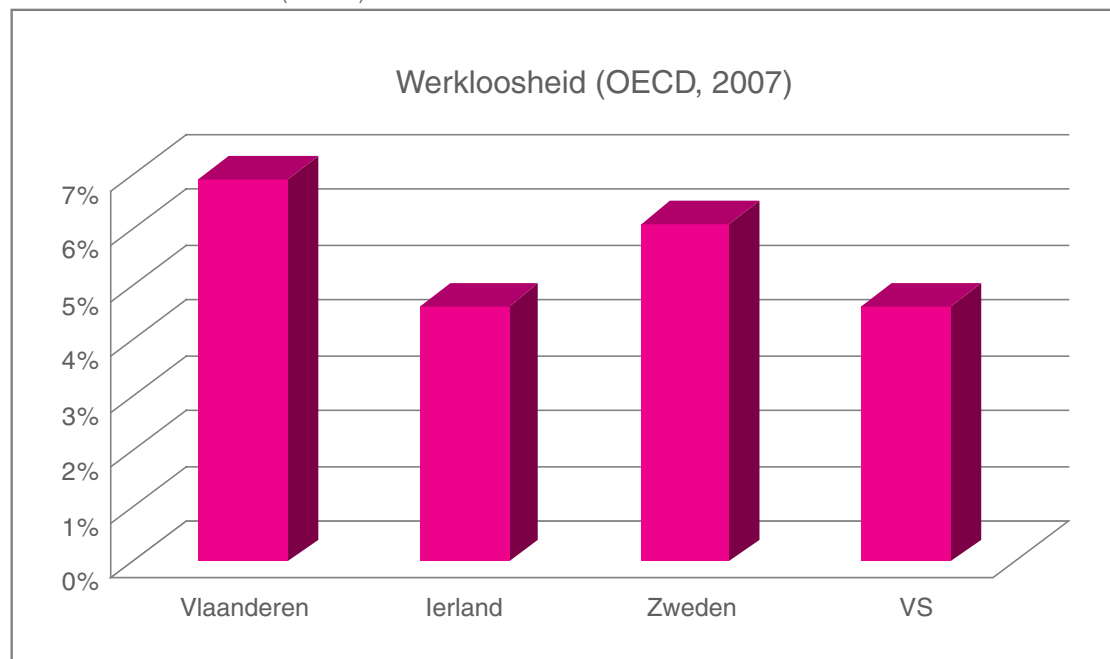
langere termijn identificeerden zij enkele compenserende positieve effecten. Een recente studie van Colantone en Sleuwaegen (2007) onderzoekt de impact van internationale handel op de oprichting en het verdwijnen van ondernemingen. De auteurs wijzen op sterke exit en minder 'creatieve' oprichtingen die de verdwenen ondernemingen vervangen in bedrijfstakken waarin de handel met lagelonenlanden. Dit komt omwille van de toename van import, hetgeen voor extra 'concurrentie' en een groter ondernemersrisico zorgt. Het onderzoek suggereert tevens een strengere selectie en hogere barrières voor potentiële ondernemers in industrieën die gekarakteriseerd worden door hoge openheid door export. Het negatieve effect van internationale handel op ondernemerschap wordt minder belangrijk als het gaat over 'intra-industriële' handel. Coucke en Sleuwaegen (2008) en Colantone et al. (2007) geven in dit verband aan dat offshoring een effectieve strategie lijkt te zijn als reactie op deze toename van globale concurrentie.

3.2.5. Werkloosheid

Lee et al. (2004) en Armington et al. (2002) vinden dat werkloosheid leidt tot meer ondernemerschap. Deze vaststelling is gerelateerd aan het 'push'-ondernemerschap. Kirchhoff et al. (2007) bestuderen tevens de omgekeerde relatie. De auteurs bekijken de impact van ondernemerschap op werkgelegenheid. Hiervoor gebruiken ze werkgelegenheid en werkgelegenheidsverandering als afhankelijke variabelen. De auteurs vinden dat ondernemerschap een significant verband heeft met deze variabelen.

De werkloosheidsgraad in Vlaanderen bedroeg 6,90% in januari 2007. De werkloosheidsgraad van de VS bedroeg 4,6% in 2007⁷. De werkloosheidsgraad van Ierland bedraagt 4,6% voor 2007 (OECD). Zweden onderging een lichte daling van de werkloosheid in 2007. De werkloosheidsgraad voor 2007 bedroeg er 6,1%.

Grafiek 8. Werkloosheid (OECD)

⁷ OECD, Bureau of Labor Statistics. http://www.bls.gov/cps/prev_yrs.htm en <http://data.bls.gov/cgi-bin/dsrv>

De overheid is uiteraard bepalend voor de regelgeving en de rol van instituties in een regio of land. Dit werd uitvoerig belicht in de vorige afdelingen. De laatste jaren besteedt de literatuur ook groeiende aandacht aan het verband tussen het ondernemerschap en het algemene beleid inzake fiscaliteit en de stimulerende rol van publieke O&O-uitgaven ter stimulering van de technologieontwikkeling in een regio. Andere overheidsuitgaven blijken geen directe relatie te vertonen met het ondernemerschap in een regio (Fogel et al., 2006). De volgende paragrafen gaan summier in op de rol van fiscaliteit en publieke O&O uitgaven, alvorens specifiek de aandacht te richten op de effectiviteit van het overheidsingrijpen in het stimuleren van het ondernemerschap.

4.1. Fiscaliteit

Bruce en Mohsin (2006) onderzoeken het effect van het fiscaal beleid van de VS op ondernemerschap. De auteurs kijken ook naar het belang van inkomsten uit vennootschapsbelasting, loonlijsten, kapitaalwinsten, inkomsten van vennootschappen en grondbelasting voor ondernemerschap. De resultaten van de analyse suggereren dat de meeste belastingen een significant negatief effect met betrekking tot ondernemerschap vertonen.

De World Bank (2009) geeft aan dat België wereldwijd pas op de 73^e plaats (op 183 landen) staat wat betreft gunstige belastinglanden. De VS (61^e plaats op 183 landen), Zweden (42^e plaats op 183 landen) en vooral Ierland (6^e plaats op 183 landen) krijgen een betere plaats op de ranglijst.

I 35

Tabel 11. Ranking belastingen (WB, ranking van 183 landen; 1 = beste prestatie, 183 = slechtste)

Ierland	6
Zweden	42
VS	61
België	73

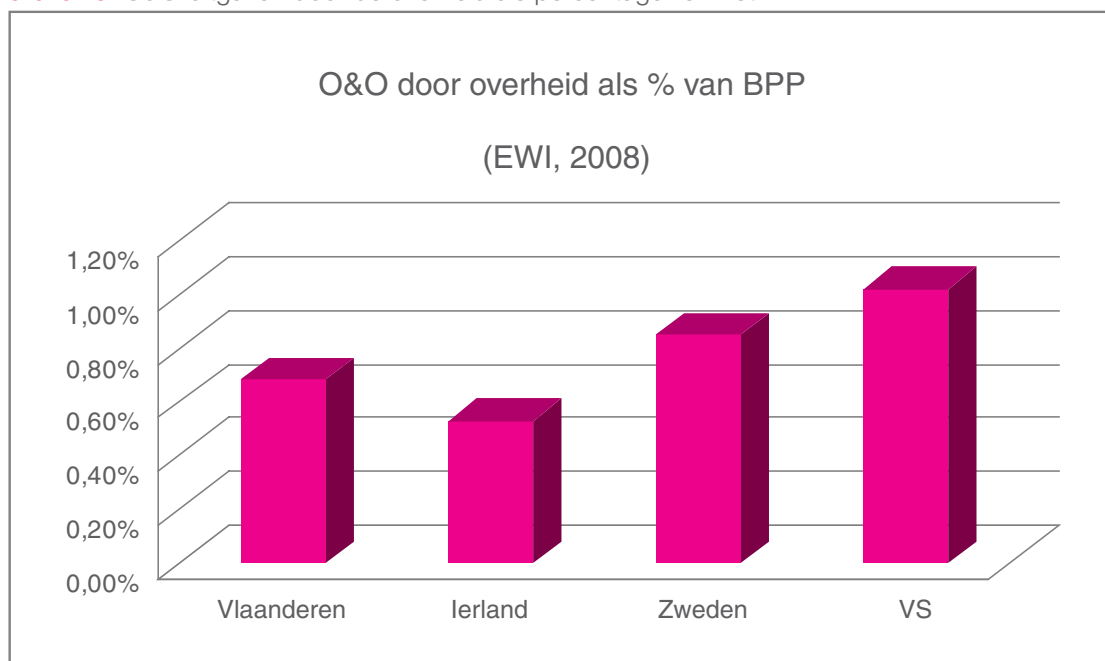
4.2. Publieke O&O-uitgaven

Kirchhoff et al. (2007) vinden dat nieuwe innovatieve ondernemingen regelmatig steunen op O&O spillovers vanuit kenniscentra om hun eigen innovatie te voeden. De auteurs vinden dat O&O-uitgaven van universiteiten een belangrijke bijdrage leveren aan algemene economische groei en het innovatief ondernemerschap.

Het departement economie, wetenschap en innovatie (EWI) van Vlaanderen vermeldt in dit verband dat de overheidsuitgaven aan O&O in Vlaanderen ondermaats blijven. De overheidsuitgaven (strictu sensu) van Vlaanderen bedroegen 0,69% van het BBP in 2007. Het EWI (2008) geeft aan dat enkel

Italië en Ierland het slechter doen in de EU15⁸. Het EWI (2008) geeft aan dat Ierland echter gebruik maakt van duidelijke fiscale maatregelen om innovatie en economische groei te stimuleren. In 2008 bedroegen de O&O-overheidsuitgaven (strictu sensu) van Vlaanderen 0,68%. Ierland scoort opnieuw slechter, met slechts 0,53% van het BBP. Zweden en de VS scoren beter, met respectievelijk 0,85% en 1,02% van het BBP. Hier moet echter wel de opmerking worden gemaakt dat een groot deel van de overheidsuitgaven van de VS gerelateerd zijn tot defensie.

Grafiek 9. O&O-uitgaven door de overheid als percentage van het BBP

4.3. Effectiviteit van het ondernemersbeleid

De meest uitgebreide studie betreffende de effectiviteit van het overheidsingrijpen in het systeem is wellicht deze van Hoffmann (2007). Deze auteur koppelt performantie van landen en regio's inzake ondernemerschap (aantal opgerichte ondernemingen en belang groeiondernemingen) aan gereleveerde prioriteiten op het vlak van ondernemerschapbeleid in de regio's. Hoffmann (2007) gebruikt in een eerste fase correlatieanalyse om de invloed van beleidsdomeinen op ondernemerschap te onderzoeken. Hij hanteert een uitgebreide lijst van beleidsmaatregelen, algemene en beleidsmaatregelen specifiek gericht op het stimuleren van het ondernemerschap, inclusief allerhande subsidieregelingen.

8 <http://www.ewi-vlaanderen.be/nieuws/index.php?id=279>

De auteur vindt vier beleidsdomeinen die significant correleren met de performantie-maatstaven:

- De mogelijkheid om eenvoudig te herbeginnen na een faling als ondernemer⁹.
- Inkomstenbelasting
- De regulering van de arbeidsmarkt
- Opleiding ondernemerschap

Specifiek voor de beter presterende landen VS, Canada en Korea, vindt hij de volgende hiërarchie betreffende effectief ondernemerschapbeleid:

- Regulering van faillissementen
- Vennootschapsbelasting & fiscale incentives
- De mogelijkheid om eenvoudig te herbeginnen na een faling als ondernemer
- Legaatbelasting (en vermogensbelasting)
- Risicodragend kapitaal
- Inkomstenbelasting
- Opleiding ondernemerschap
- De regulering van de arbeidsmarkt

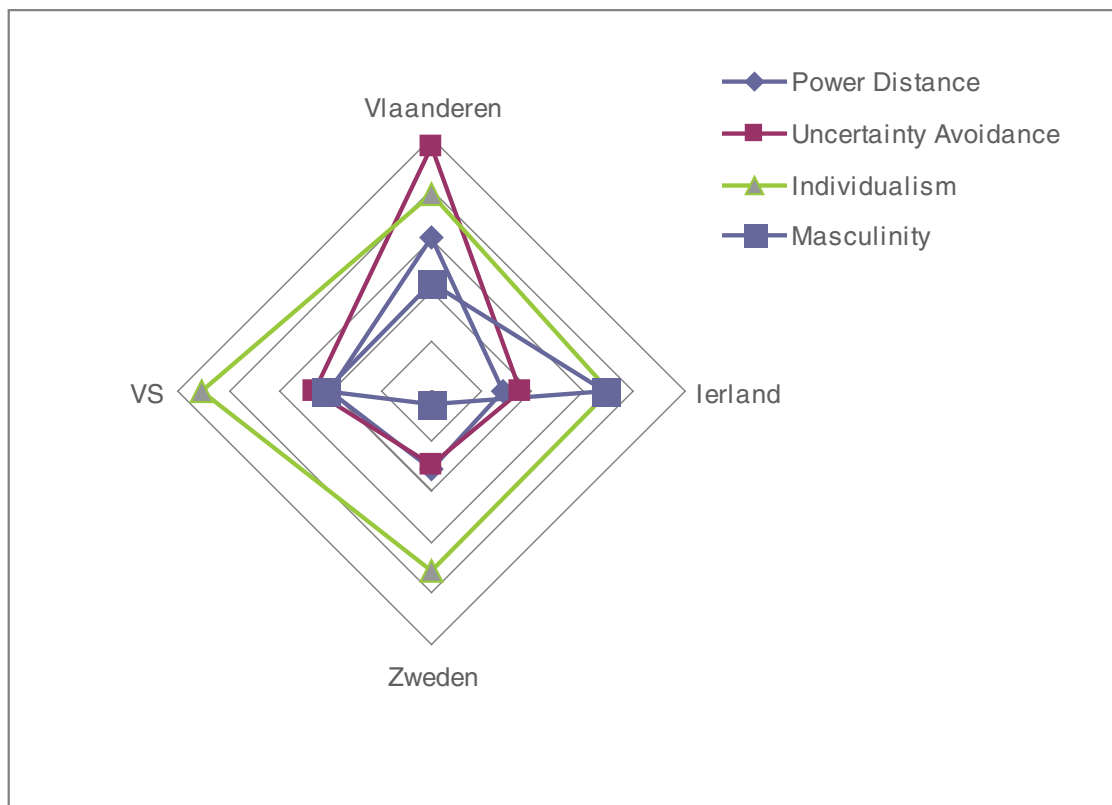
De voorgaande bevindingen van Hoffmann (2007) zijn niet zonder belang voor Vlaanderen. Het Eurobarometer-rapport liet eerder zien dat Belgen niet geneigd zijn om 'gefaalde' ondernemers een tweede kans te geven. De inkomstenbelasting is ontzettend hoog in België en Vlaanderen. De cijfers van de World Bank (2009) en het WEF (2009) geven, net als de Index Economic Freedom (2009), aan dat de regulering van de arbeidsmarkt zeer sterk is in België. Lepoutre et al. (2009) vinden dat Vlaanderen goed scoort betreffende opleidingen op het vlak van ondernemerschap.

Uiteraard is er een belangrijk voorbehoud vereist bij het interpreteren van deze voorstelling van een effectief overheidsbeleid. Het betreft hier grove correlaties, die wellicht heel wat onderliggende factoren verhullen. Zoals eerder betoogd, zal de effectiviteit van het overheidsbeleid sterk verschillen van de toestand en dynamiek van het systeem dat een regio of land kenmerkt, en zal de meeste effectieve maatregel deze zijn die het systeem in de goede richting helpt te evolueren op dat ogenblik.

9 Dit wordt gemeten op basis van de duur van de periode waarin schuldeisers aanspraak hebben op de activa van een onderneming

Dit hoofdstuk brengt de vergelijkbare statistieken op het gebied van maatschappelijk, economische en politieke context samen in enkele overzichtstabellen die specifiek gericht zijn op een vergelijking met de drie referentielanden V.S, Zweden en Ierland. Dit gebeurt aan de hand van een indeling in sterke en zwakkere punten. Uiteraard is een dergelijke indeling ongenueanceerd en vatbaar voor heel wat kritiek. Bovendien hebben wij willen verduidelijken dat ondernemerschap een creatief proces is, eigen aan het bredere maatschappelijk-economisch systeem van een regio of land. Wat dus goed is voor een regio of land is niet noodzakelijk heilzaam voor een andere regio of land, gekenmerkt door een ander systeem. De bedoeling van dit overzicht is het richten van de aandacht op verschillen in de posities van de elementen binnen de verschillende systemen van de regio's of landen om aldus een beter inzicht te krijgen over de werking van de systemen. Een dusdanig inzicht kan de aandacht beter richten op maatregelen die het systeem in een meer gewenste richting duwen door in te werken op bepaalde elementen en aldus het ondernemerschap als creatief proces helpen sturen.

Vlaanderen vertoont uitgesproken culturele verschillen met de gekozen referentielanden. De onderstaande figuur herhaalt de conclusies betreffende de Hofstede-dimensies. In vergelijking met de ondernemende referentielanden valt de Power Distance en de Uncertainty Avoidance van Vlamingen op. In elk geval lijkt vooral de Uncertainty Avoidance van Vlamingen negatief te zijn. Vlaanderen heeft een betere ondernemerscultuur nodig. De recente studie van VOKA benadrukt eveneens de noodzaak hieraan. Vlamingen lijken kritisch te zijn, maar te weinig pro-actief en risico-afkerig om iets te veranderen aan de omgeving waarop kritiek wordt geuit. Meer specifiek geeft de studie van VOKA aan dat Vlaanderen behoefte heeft aan een 'cultuur van ambitie en winnen'. Het VOKA rapport geeft ook duidelijk weer dat er een probleem bestaat wat betreft het geloof van Vlamingen en Belgen in ondernemers die ooit 'gefaald' hebben.

Binnen de bredere maatschappelijke economische context zijn er eveneens uitgesproken verschillen tussen de elementen die een verband met het ondernemerschap vertonen. Achtereenvolgens worden de vergelijkingstabellen van Vlaanderen/België, met Ierland, Zweden en VS getoond.

Tabel 12 : De Vlaams/Belgische context in vergelijking met Ierland¹⁰

Sterker	Zwakker
Basisonderwijs (menselijk kapitaal)	Ondernemerschapgraad
Hoger onderwijs en training	Ondernemerschapomgeving
Aanwezigheid risicokapitaal	Risico-aversie (UA)
Ontwikkeling financiële markt (WEF)	Opnieuw ondernemer na faling (aanvaarding)
Uitgaven O&O Overheid	
Uitgaven O&O totaal	Voorkeur voor werknemerschap (Eurobarometer)
	Rechtssysteem –werking
	Lokale financiering
	'Getting Credit' (World Bank)
	Lage bevolkingsgroei ten opzichte van Ierland
	Immigratie
	Aandeel werkende hooggeschoolde immigranten
	Efficiëntie arbeidsmarkt
	Dichtheid vakbonden
	Gemak om op de internationale markt te handelen
	Inkomensbelasting
	Vennootschapsbelasting
	Personeel aanwerven, tewerkstellen en ontslaan (WB)
	Efficiëntie arbeidsmarkt (WEF)
	Ondernemingsdichtheid
Evenredig (+/-)	
Aantal oprichtingsprocedures	
Kwaliteit instituties	
Lage corruptie	
Bescherming contracten	
Lasten door regulering	
Omgaan met bouw aanvragen	
Meer kapitaalrestricties in België	
Overheidsuitgaven	
Lasten door regulering van overheid	
Registratie eigendom	
Internationale concurrentie	

¹⁰ Deze tabellen zijn opgesteld op basis van cijfers van het WEF (2009), Doing Business 2010 van de World Bank (2009), Eurobarometer, Index Economic Freedom (2009), OECD en eigen berekeningen. Sommige indicatoren zijn gebaseerd op de cijfers uit meerdere van deze bronnen.

Tabel 13: De Vlaams/Belgische context in vergelijking met Zweden

Sterker	Zwakker
Immigratie (OECD, 2005)	Ondernemerschapgraad
Basisonderwijs	Ondernemerschapomgeving
Dichtheid vakbonden	Kwaliteit instituties
Bescherming contracten	Lasten door regulering overheid(WEF)
'Getting credit'	Rechtssyteem -werking
Mensen aanwerven, tewerkstellen en ontslaan	Omgaan met bouwaanvragen
	Registratie eigendom
	Meer Kapitaalrestricties in België
	Ontwikkeling financiële markt (WEF)
	Lokale financiering
	Immigratie (OECD, 2007)
	Lage corruptie Zweden
	Aanwezigheid risicokapitaal
	Gemak om op de internationale markt te handelen
	Efficiëntie arbeidsmarkt
	Vennootschapsbelasting
	Uitgaven O&O overheid
	Uitgaven O&O totaal
	Afscherming internationale
	Concurrentie
Evenredig (+/-)	
Aantal oprichtingsprocedures	
Hoger onderwijs en training	
Opnieuw ondernemer na falen (aanvaarding)	
Overheidsuitgaven	
Voorkeur voor werknemerschap	
Lage bevolkingsgroei	
Inkomensbelasting	

Tabel 14 De Vlaams/Belgische context in vergelijking met de VS

Sterker	Zwakker
Aantal oprichtingsprocedures	Opnieuw ondernemer na faling (aanvaarding)
Kwaliteit instituties	Rechtssysteem –werking
Weinig kapitaalrestricties	Bescherming contracten
Immigratie	Lasten door regulering van de overheid
Basisonderwijs	Omgaan met bouwaanvragen
	Registratie eigendom
	Dichtheid vakbonden
	Inkomensbelasting
	Vennootschapsbelasting
	Aanwezigheid risicokapitaal
	'Getting credit'(WB)
	Gemak om op de internationale markt te handelen
	Mensen aanwerven, tewerkstellen en ontslaan
	Efficiëntie arbeidsmarkt (WEF)
	Uitgaven O&O overheid
	Uitgaven O&O totaal
	Afscherming
	Internationale concurrentie
Evenredig (+/-)	
Lage corruptie	
Hoger onderwijs en training	
Ontwikkeling financiële markt (WEF)	
Lasten door regulering	
Lokale financiering	
Overheidsuitgaven	
Lage bevolkingsgroei	

De volgende overzichtstabel brengt de cijfers van het Doing Business 2010 van de World Bank en de cijfers van het WEF samen. De sterkte van de kleur wordt bepaald op basis van de verdeling ten opzichte van de meest extreme scores.

Tabel 15. Overzichtstabel op basis van World Bank (2009) en WEF (2009).

	België	Ierland	Zweden	VS
Oprichting onderneming	31	9	43	8
Omgaan met bouwaanvragen	46	30	19	25
Werknemers in dienst hebben	48	27	117	1
Eigendom registreren	167	79	20	12
Aan kapitaal geraken	43	15	71	4
Bescherming van investeerders	16	5	57	5
Belastingen	73	6	42	61
Handelen over grenzen heen	43	21	7	18
Contracten juridisch afdwingen	21	37	51	8
Een onderneming stopzetten	8	6	18	15
Instituties (WEF)	24	19	2	34
Infrastructuur (WEF)	18	52	14	8
Macroeconomische stabiliteit (WEF)	56	65	15	93
Gezondheidszorg en basisonderwijs (WEF)	3	10	12	36
Hoger onderwijs en training (WEF)	8	20	3	7
Efficiëntie van de goederenmarkt (WEF)	13	15	4	12
Efficiëntie van de arbeidsmarkt (WEF)	44	22	19	3
Sophisticatie van de financiële markt (WEF)	25	45	12	20
Opname nieuwe technologie (WEF)	22	21	1	13
Grootte van de markt (WEF)	25	52	32	1
Clustervorming (WEF)	11	18	4	5
Innovatie (WEF)	14	22	5	1

De contextuele determinanten uit de voorgaande tabellen tonen een specifiek beeld voor Vlaanderen en België. Vlaanderen en België scoren uitmuntend op basisdeterminanten zoals onderwijs en beschikbaarheid van kapitaal en arbeid. Wanneer het echter over de werking van de instellingen en de prikkels die aanzetten tot ondernemerschap gaat, moeten we echter de referentielanden ruim laten voorgaan. De sociale determinanten geven bovendien aan dat de arbeidsmarkt te streng is gereguleerd in Vlaanderen, hoewel hetzelfde lijkt te gelden voor Zweden. Toch slaagt het Scandinavische land er in om meer ondernemend en innovatief te blijven omwille van andere compenserende maatregelen in het systeem. Een even negatief beeld van België in vergelijking met de referentielanden vinden we terug voor de fiscaliteit als ontmoedigende factor. Het is interessant vast te stellen dat de inzichten uit de voorafgaande tabellen sterk aansluiten bij de recente bevindingen van de ondernemersorganisatie UNIZO. De bevraging van UNIZO geeft inzichten in de problemen van Vlaamse ondernemers. Hun grootste probleem betreft nog steeds de hoge loonkosten in vergelijking met het lage nettoloon. Het tweede belangrijkste ondernemersprobleem heeft betrekking op de 'stroeve en onstabiele' regels. UNIZO geeft aan dat verschillende ondernemers klagen over veranderingen in het beleid omwille van de verschillende regeringen. Het derde grootste probleem is de administratieve lasten die ondernemers ondervinden. Dit lijkt, althans volgens de literatuur, vooral problematisch te zijn voor kleinere ondernemingen. De sociale onzekerheid van ondernemers vormt het voorwerp van het vierde probleem. De beperkte sociale zekerheid is niet evenredig met de hoge sociale zekerheid die werknemers verkrijgen, onder meer door de hoge bijdragen bij de loonkosten. Dit laatste doet de opportuniteitskost voor ondernemerschap uiteraard toenemen. Ook Lepoutre et al. (2009) merken in hun studie over de relatie ondernemerschap en onderwijs op "Ondanks het effect van onderwijs op de wenselijkheid en de haalbaarheid van ondernemerschap, zou het kunnen dat de sociale en materiële beloningstructuur overhelt in de richting van het werknemerschap, waardoor de opportuniteiten voor ondernemerschap ondanks een positieve attitude niet sterk genoeg zijn om de overstap te wagen". (Lepoutre et al., 2008 : 45). Het eerder besproken Eurobarometer rapport geeft eveneens aan dat België een ruime voorkeur voor werknemerschap (loondienst) vertoont, ten opzichte van de ondernemerschapoptie. Het Europese rapport verwijst naar 'veiligheid' en 'stabiliteit' van werknemerschap als oorzaken van een laag ondernemerschap in België. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de (sociale) zekerheid die gepaard gaat met werknemerschap. Zowel Ierland als Vlaanderen zijn bovendien zeer open economieën met sterke afhankelijkheid van buitenlands aangeleverd ondernemerschap via buitenlandse investeringen, en met sterke internationale concurrentie via invoer. De opening van de markten binnen en buiten Europa zorgen voor een toename van het ondernemersrisico en stelt in toenemende mate hogere eisen aan het ondernemerschap. Deze eisen gaan in de richting van een sterkere binding tussen innovatie, internationalisering en een ambitieus ondernemerschap. Op korte termijn lijkt deze gestegen concurrentie een kwantitatieve beperking van het ondernemerschap veroorzaakt te hebben (Colantone en Sleuwaegen, 2008). In welke mate deze concurrentie aanleiding heeft kunnen geven tot een kwalitatief beter ondernemerschap blijft voorlopig onbeantwoord. In ieder geval is er het gevaar dat de weinig proactieve en risicoafkerige houding van de Vlaming een cumulerende negatieve rol gaat spelen binnen dit proces. Er is nood aan een ombuiging van dit proces. Regio's en landen die hun instellingen proactief afgestemd hebben op het opvangen en begeleiden van externe schokken, zoals de opkomst van nieuwe mogelijkheden binnen het internationale economische systeem, hebben een duidelijk concurrentievoordeel kunnen opbouwen dat geschraagd wordt door innovatief ondernemerschap.

De voorgaande bevindingen suggereren dus Vlaanderen een behoorlijk risicovolle omgeving is voor ondernemers. Deze risicovolle omgeving gaat dus bovendien gepaard met een intrinsiek cultureel probleem dat te maken heeft met het cultureel kapitaal van Vlamingen. Dit kapitaal bestaat uit houdingen, waarden, ambities en idealen. Cultureel kapitaal zit diep verankerd in individuen. De verandering van de risicoaversie van Vlamingen vergt dus een ingewikkelde investering op lange termijn.

Knott, Muers en Aldridge (2008) bespreken verandering van cultureel kapitaal. De auteurs identificeren verschillende beleidsmaatregelen die culturele verandering tot stand kunnen brengen. Daarbij maken Knott et al. een verschil tussen twee categorieën van maatregelen. De 'upstream' beleidsmaatregelen focussen op meer individuele determinanten, zoals individuele begeleiding en de ontwikkeling van rolmodellen. Geïndividualiseerde steun is hierbij van fundamenteel belang, omwille van de grotere impact bij individuele steun en begeleiding. De 'downstream' beleidsmaatregelen oefenen invloed uit op de bredere contextuele determinanten, zoals fiscaliteit, wetgeving, regulering en de voorziening van informatie. De juiste contextuele maatregelen geven immers prikkels, die er onder meer voor zorgen dat de payoff van potentiële ondernemers wordt veranderd.

Knott et al. (2008) geven aan dat culturele verandering optreedt wanneer beide categorieën van beleidsmaatregelen adequaat worden afgestemd op elkaar. Dit wil zeggen dat de individuele begeleiding en de ontwikkeling van rolmodellen gepaard gaan met de juiste contextuele beleidsmaatregelen. De individuele beleidsmaatregelen worden immers versterkt door de contextuele beleidsmaatregelen.

De auteurs duiden verder ook nog op het belang van segmentatie. Een segmentatie van de doelgroepen is een vereiste voor een geslaagde verandering van cultureel kapitaal. De overheid moet immers controleren welke doelgroepen moeten worden bereikt. Na deze segmentatie kan de overheid vervolgens nagaan of er een discrepantie bestaat tussen het huidige cultureel kapitaal en het na te streven cultureel kapitaal. In het geval van discrepantie volgt idealiter een analyse van de specifiekere factoren die het cultureel kapitaal beïnvloeden. In deze fase onderzoekt een overheid dus welke combinatie van individuele en contextuele beleidsmaatregelen vereist is voor een optimale culturele verandering.

- 1 Aldrich H. & Martinez M.A. (2001). Many are Called, but Few are Chosen: An Evolutionary Perspective for the Study of Entrepreneurship. *Entrepreneurship: Theory & Practice*. 25(4). pp. 41 – 57.
- 2 Alfaro L. & Charlton A. (2006). International Financial Integration and Entrepreneurship. NBER Working Paper 2007.
- 3 Armington C. & Acs Z.J. (2002). The Determinants of Regional Variation in New Firm Formation. *Regional Studies*. 36(1). pp. 33 – 45.
- 4 Audretsch D.B. & Feldman M.P. (1996). R&D Spillovers and the Geography of Innovation and Production. *The American Economic Review*. 86(3). pp. 630 – 640.
- 5 Baumol W.J. (1990). Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive. *The Journal of Political Economy*. 98 (5), Part 1. (Oct., 1990), pp. 893 – 921.
- 6 Blanchflower D.G. & Oswald A.J. (2007). What Makes a Young Entrepreneur. IZA Discussion Paper No. 3139. pp. 1 – 14.
- 7 Bowen H. & De Clercq D. (2008). Journal of International Business Studies. Institutional context and the allocation of entrepreneurial effort. 39(4). pp. 747 – 767.
- 8 Bruce D. & Mohsin M. (2006). Tax Policy and Entrepreneurship. New Time Series Evidence. *Small Business Economics*. 26(5). pp. 409–425
- 9 Colantone I. & Sleuwaegen L. (2007). Entry and Exit of Firms in a Global Economy: a Cross-country and Industry Analysis. Vlerick Leuven Gent Working Paper Series 2007(36). pp. 1 – 31.
- 10 Coucke K. & Sleuwaegen L. (2008). Offshoring as a Survival Strategy: Evidence From Manufacturing Firms in Belgium. *Journal of International Business Studies*. 39(8). pp. 1261 – 1277.
- 11 Davidsson P. & Gordon S.R. (2009). Nascent entrepreneur(ship) research: a review. Forthcoming. pp. 1 – 40.
- 12 De Backer K. & Sleuwaegen L. (2003). Does foreign direct investment crowd out domestic entrepreneurship? *Review of Industrial Organization*. 22(1). pp. 67-84.
- 13 Desai M., Gompers P. & Lerner J. (2003). Institutions, Capital Constraints and Entrepreneurial Firm Dynamics: Evidence from Europe. NBER Working Paper Series.

- 14 Didero M., Gareis K., Marques P. & Ratzke M. (2008). Differences in Innovation Culture Across Europe. A Discussion Paper. Draft. Transform. Benchmarking and Fostering Transformative Use of ICT in EU Regions. pp. 1 – 32.
- 15 Eurobarometer (Flash N°192): Entrepreneurship Survey of the EU25. Secondary analysis. Belgium. EC.
- 16 Eurobarometer (Flash N°192): Entrepreneurship Survey of the EU25. Secondary analysis. Ireland. EC.
- 17 Eurobarometer (Flash N°192): Entrepreneurship Survey of the EU25. Secondary analysis. Sweden. EC.
- 18 EWI(Departement Economie, Wetenschappen Innovatie). (2008). Actieplan Ondernemerschap 2008. Link: www.ewi-vlaanderen.be.
- 19 Fogel K., Hawk A., Morck R. & Yeung B. (2006). Institutional Obstacles to Entrepreneurship. In: The Oxford Handbook of Entrepreneurship. Edited by Mark Casson, Bernard Yeung, Anuradha Basu & Nigel Wadeson. Oxford University Press. pp. 540 – 579.
- 20 Franke R.H., Hofstede G. & Bond M.H. (1991). Cultural Roots of Economic Performance: A Research Note. Strategic Management Journal. 12. pp. 165 – 173.
- 21 Gheysen C., Dauwe M. & De Steur D. (2006). Stimulation of Entrepreneurship: an Innovative Case in East-Flanders. Eureka, I'm an Entrepreneur. Economic Council for East-Flanders. 16th AEEE Conference. Ghent. pp. 1 – 14.
- 22 Global Entrepreneurship Monitor (GEM). (2009). 2008 Executive Report. Niels Bosma, Zoltan J. Acs, Erkki Autio, Alicia Coduras, Jonathan Levie. pp. 1 – 66.
- 23 Hart D.M., Acs Z.J. & Tracy S.L. (2009). High-tech Immigrant Entrepreneurship in the United States. Washington DC. Small Business Administration. pp. 1 – 83.
- 24 Hayton J. C., George G. & Zahra S.A. (2002). National Culture and Entrepreneurship: A Review of Behavioral Research. Entrepreneurship: Theory & Practice. 26(4). pp. 33 – 52.
- 25 Hoffmann A.N. (2007). A Rough Guide to Entrepreneurship Policy. In: Handbook of Research on Entrepreneurship Policy. Edited by David B. Audretsch, Isabel Grilo and Roy Thurik. Edward Elgar. pp. 140 – 171.
- 26 Hofstede G. (2001). Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations. Sage. pp. 1 – 596.
- 27 Holtz-Eakin D. (2000). Public Policy Toward Entrepreneurship. Small Business Economics. 15. pp. 283 – 291.

- 28 Index Economic Freedom. (2009). Link: <http://www.heritage.org/Index/>.
- 29 Kanninen V. & Leppämäki M. (2009). Union Power, Entrepreneurial Risk, and Entrepreneurship. *Small Business Economics*. Vol 33 (3). pp. 293 – 302.
- 30 Kirchhoff B.A., Newbert S.L., Hasan I & Armington C. (2007). The Influence of University R & D Expenditures on New Business Formations and Employment Growth. *Entrepreneurship: Theory & Practice*. 31(4). pp. 543 – 559.
- 31 Knott D., Muers S. & Aldridge S. (2008). Achieving Culture Change: A Policy Framework. A discussion paper by the Strategy Unit. Cabinet Office. pp. 1 – 138.
- 32 Lee S. Y., Florida R. & Acs Z.J. (2004). Creativity and Entrepreneurship: A Regional Analysis of New Firm Formation. *Regional Studies*. 38(8). pp. 879 – 891.
- 33 Lepoutre J., Tilleuil O., Meuleman M. & Crijns H. (2009). Global Entrepreneurship Monitor. Rapport voor Vlaanderen & België 2008. Ondernemen en Internationaal Ondernemen. Vlerick Leuven Gent Management School.
- 34 McGrath R.G., MacMillan I.C. & Scheinberg S. (1992a). Elitists, Risk-takers, and Rugged Individualists? An Exploratory Analysis of Cultural Differences Between Entrepreneurs and Non-entrepreneurs. *Journal of Business Venturing*. 7(1). pp 115 – 135.
- 35 McGrath R.G., MacMillan, I.C., Yang E.A. & Tsai W. (1992b). Does Culture Endure, or Is It Malleable? Issues for Entrepreneurial Economic Development. 7(6). pp. 441 -458.
- 36 Mitchell D.T. & Campbell N.D. (2009). Corruption's Effect on Business Venturing Within the United States. *American Journal of Economics and Sociology*. 68(5). pp. 1135 – 1152.
- 37 Mueller S.L. & Thomas A.S. (2001). Culture and Entrepreneurial Potential: A Nine Country Study of Locus of Control and Innovativeness. 16(1). pp. 51 – 76.
- 38 Parker S. C. (1997). The Effects of Risk on Self-Employment. *Small Business Economics*. 9 (6). pp. 515 – 522.
- 39 Reynolds P., Storey D.J. & Westhead P. (1994). Cross-national Comparisons of the Variation in New Firm Formation Rates. *Regional Studies*. 28(4). 443 – 456.
- 40 Shane S. (1992). Why Do Some Societies Invent More Than Others? *Journal of Business Venturing*. 7(1). pp. 29 – 46.
- 41 Shane S. (1993). Cultural Influences on National Rates of Innovation. *Journal of Business Venturing*. 8(1). pp. 59 – 74.
- 42 Thurik R., Tilleuil O. & Vander Zwan P. (2009). Determinanten van het Ondernemerschapsproces in Vlaanderen: een Internationale Vergelijking. Flanders DC. Onderzoeksrapport. pp 1 – 38.

- 43 UNIZO. Hier ligt u wakker van. De Top 10 van de ondernemersprioriteiten.
- 44 VOKA studie 10. (2009). Willen Winnen. Investeren in de Juiste Waarden om in Vlaanderen Competitieve Ondernemingen te Bouwen. Vlaamse Economisch Verbond.
- 45 Wennekers S. & Thurik R. (1999). Linking Entrepreneurship and Economic Growth. Small Business Economics. 13(1). pp. 27 – 55.
- 46 World Bank. Doing Business 2010. Link: www.doingbusiness.org.
- 47 World Economic Forum (WEF). (2009). The Global Competitiveness Report 2009 – 2010. The World Economic Forum. Geneva. pp. 1 – 479.

Overzichtstabel gebruikte studies

Auteur	Data	Land	Jaar	Methode	Bestudeerd:
Alfaro & Charlton (2006)	24 miljoen ondernemingen in 98 landen	M	2004	OLS/Tobit	Nieuwe ondernemingen
Armington & Acs (2002)	394 LMAs tussen	VS	1994-1996	OLS	Nieuwe ondernemingen per 1000 arbeiders
Audretsch & Feldman (1996)	8.074 innovaties	VS	1982	OLS, 3SLS	Locatie van productie en innovatie
Blanchflower & Oswald (2007)	Eurobarometer Surveys van 1973 to 2006, OECD, etc. 3 miljoen ondernemingen	EU, Canada	2002-2004	Dprobit STATA	Perceptie op ondernemerschap
Bowen & De Clercq	44 landen (Amadeus)	44 landen		Maximum-likelihood- schatter	Nieuwe (groei)ondernemingen
Bruce & Mohsin (2006)	US doorheen de tijd (IRS, BLS)	US		OLS	Impact fiscaal beleid op ondernemerschap
Colantone & Sleuwaegen(2007)	434 toetredingen in 8 Europese landen	Europa	1997-2003	OLS, 3SLS	Nieuwe ondernemingen op het aantal actieve
Desai et al. (2003)	33 Europese landen	Europa	1998	OLS	Nieuwe ondernemingen
Fogel et al. (2006)	34 landen (Amadeus)	M	1996 - 2001	OLS regressie	Nieuwe ondernemingen
Hart et al. (2009)	1,415 high-tech ondernemingen	VS	2008-2009	Linear & logistic regressie	Buitenlanders in high-tech onderneming
Kanninen & Leppämäki (2009)	/	/	/	Occupational choice model & labour union model	Ondernemerschap
Kirchhoff et al. (2007)	LMAs	M	1990-1999	OLS regressie	Nieuwe ondernemingen
Lee et al. (2004)	320 MSAs/PMSAs	VS	1997-1998	OLS regressie	Nieuwe ondernemingen per miljoen personen
Lee et al. (2004)	394 LMAs	M	1995-1996	OLS regressie	Nieuwe ondernemingen per miljoen personen

Auteur	Data	Land	Jaar	Methode	Bestudeerd:
McGrath et al. (1992a)	1.206 professionals en 1.217 ondernemers in 13 landen	M	/	SAS-Discrim (Stepwise discriminant)	Ondernemers vs. niet-ondernemers en Hofstede-dimensies
McGrath et al. (1992b)	2 landen en Taiwan	VS, China & Taiwan	/	Three-way discriminant	Verschillen en evolutie in kenmerken ondernemers: China (vasteland), Taiwan en de VS
Mitchell & Campbell (2009)	50 staten, VS	VS	1989 - 2002	Three-stage OLS (simultaneous equations model)	Ondernemerschap
Mueller & Thomas (2001)	15 landen	M	1996	Logistic Regression	Nieuwe ondernemingen
Reynolds et al. (1994)	Verschillende bronnen in de landen	FR, DE, IT, IE, UK	'80	Lineaire regressiemodellen	Nieuwe ondernemingen/100 bestaande; Nieuwe ondernemingen/10.000 inwoners
Parker (1997)	/	/		General Equilibrium Model	Werknemerschap vs. ondernemerschap (opportuniteitskost door risico)
Shane (1992)	33 landen	M	1967, 1971, 1976, 1980	(Spearman-Rank) correlations	Aantal patenten per capita
Shane (1993)	33 landen	M	1975 en 1980	OLS (Multiple) regressie	Per capita trademarks

FLANDERS
INSPIRING CREATIVITY

Kennispartner

the Autonomous Management School of
Ghent University and Katholieke Universiteit Leuven

ISBN-NUMMER : 9789078858638
D/2010/11.885.02